

**LATVIJAS UNIVERSITĀTES
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
FILOZOFIJAS UN ĒTIKAS NODAĻA**

Filozofijas bakalaura programmas

3. kursa students

Jānis Laivenieks

Stud. Ap. Nr. j112047

**ANTROPOLOĢIJA MARKSA AGRĪNAJOS
TEKSTOS**

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. phil. Asoc. prof.

Raivis Bičevskis

Rīga 2018

Anotācija

Šis bakalaura darbs pievēršas antropoloģijai Marksa agrīnajos tekstos. Tas lielākoties balstās 1844. gadā sarakstītajos "Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos". Pēc īsas Marksa ideju salīdzināšanas ar Hēgeļa un Feiebaha idejām tiek izvērstas dzimtas būtnes jēdziens. Vēlāk tiek skaidrots, kā kapitālisma ekonomika ir kaitīga cilvēka spējām un interesēm. Visbeidzot šis darbs īsi apraksta to, kādi ir Marksa priekšstati par zinātni utopiskajā nākotnes sabiedrībā, kas nomainīs esošo.

Atslēgas vārdi: Markss, dzimtas būtne, antropoloģija, kapitālisms.

Abstract

This Bachelor thesis deals with anthropological thought in Marx's early writings. It is generally based on Marx's "Economic and Philosophical Manuscripts" of 1844. After short comparison of Marx's philosophy with Hegel and Feuerbach, notion of species-being is put into the focus of this research. It is then clarified how contemporary capitalist economics is hostile against men's capabilities and interests. Eventually this work gives concise description of Marx's thoughts about coming-to-be science under improved, utopian society.

Keywords: Marx, species-being, anthropology, capitalism.

SATURS

Ievads.....	4
1. Marksa filosofiskās koncepcijas pamatojums	8
1.1. Kritikai pakļautās Hēgeļa teorijas atziņas.....	8
1.2. Objektivitāte.....	16
1.3. Subjektivitāte un esenciālās spējas	18
1.4. Esenciālisms.....	20
1.5. Noslēdzošās piebildes par “Hēgeļa dialektikas un filosofijas kopumā kritiku”	23
2. Dzimtas būtne un atsvešinātība	25
2.1. Dzimtas būtne	25
2.2. Atsvešinātība.....	30
3. Līdzšinējā stāvokļa kritika	34
3.1. Kapitālisma kritika.....	34
3.2. Privātīpašums.....	37
3.3. Nauda	38
4. Utopija un jaunā cilvēku izpratne.....	40
4.1. Komunisms un sociālisms	40
4.2. Jaunā zinātne.....	42
Secinājumi	45
Izmantotā literatūra.....	47

Ievads

2018. gadā Vācijas pilsētā Trīrē uzstādīta statuja, iespējams, pasaules vēsturē pazīstamākajam šajā pilsētā dzimušajam cilvēkam Kārlim Marksam. Lasot par šo notikumu ikdienas ziņu plūsmā, tā patiesā jēga vienkārši var palikt nepamanīta. Lai cik Latvijā atpazīstams būtu Marksa vārds, viņš nav no tiem kultūras darbiniekiem, kura apaļo dzimšanas jubileju šeit īpaši uzsvērtu vai izmantotu par ieganstu no jauna uzlūkot viņa atstāto mantojumu.

Apstāklim, ka Marksa statuju viņa dzimtajai pilsētai dāvinājusi komunistiskās Ķīnas valdība, gan vajadzētu provocēt aizdomāties par to, kas ir Marksa mantojums. Acīmredzamais ir tas, ka kaut kādā ziņā viņš ir bijis ļoti veiksmīgs filozofs, pie tam, veiksmīgs pēc kritērija, kuru viņš pats uzstādīja- padarīt filozofiju aktīvu, likt tai ielauzties sensibljā pasaulē, reorganizēt sociālo attiecību tīklojumu. Tas, kas nav tik skaidrs ir- cik daudz citu viņa domu nākamās paaudzes ir aizguvušas. Vai viņa filozofija, kas ir tik orientēta uz aktivitāti, tomēr ir pārņemta un īstenota tās teorētiskajā viengabalainībā. Vai arī tā pārinterpretēta līdz nepazīšanai, atsakoties pat no tās fundamentiem, un par marksismu vēlāk uzdots kaut kas pavisam cits, kas tikai saglabājis tikai šo vienu īpašību- visaptverošu ietekmi uz realitāti.

Tā kā marksisma politiskā un teorētiskā vēsture nav saistīta ar Marksu vien, pētījumam par Marksa antropoloģiju allaž nāksies atteikties no kārdinājuma iesaistīt bagātīgo empīrisko bāzi, kas radīta, dažādām ideoloģijām pozicionējoties kā marksistiskām. Lai cik aizraujoši būtu kartēt komunistu dvēseles šķērsgrizumu, vēsturē nav bijis neviena perioda, kas būtu atbilstošs Marksa ieteikumiem attiecībā uz cilvēka esenciālās dabas īstenošanu. Šādam pētījumam jābūt filozofiskam.

Šis pētījums galvenokārt balstīsies uz vairākiem Marksa tekstiem, kas apkopoti zem nosaukuma “Ekonomiskie un filozofiskie manuskripti”, kas zināmi arī kā “Parīzes manuskripti”.¹ Abi apkopojšie nosaukumi iekļauj sevī bibliogrāfiskas ziņas, kā arī norāda uz noteiktu laika posmu Marksa dzīvē. Šie ir agrīni Marksa teksti; 1844. gadā Marksam apritēja 26 gadi. Tomēr publiski tie kļuva pieejami tikai 1932. gadā, tādēļ citu agrīnu komunisma teorētiku darbi nav skatāmi saistībā ar tiem.

“Ekonomiskie un filozofiskie manuskripti” ir nozīmīgs teksts Marksa darbu kontekstā. “Ekonomiskajos un filozofiskajos manuskriptos” atrodama pirmā izvērstā politiskās ekonomikas kritika. Turpat Markss izvērš iebildumus Georga Vilhelma Frīdriha Hēgeļa ideālismam. Tā ir rēķinu kārtošana ar agrāko mentoru, pie kura gan viņš nav klausījies lekcijas;

---

¹ Abi nosaukumi mēdz tikt izmantoti aprakstāmajam darbam, taču šķiet, ka precīzāk ir izmantot pirmo no nosauktajiem. Tas tāpēc, ka par “Parīzes manuskriptu” daļu mēdz uzskatīt arī “Komentārus par Džeimsu Millu” un “Hēgeļa tiesību filozofijas kritiku”, kas sarakstīti tajā pašā laikā un tematiski ir ļoti līdzīgi “Ekonomiskajiem un filozofiskajiem manuskriptiem”.

tomēr Hēgeļa filosofija savulaik pamudināja Marksu atteikties no jurisprudences studijām, lai mācītos filosofiju. Kā intervijā interneta portālam “Satori” norādījis politikas zinātnes pētnieks Juris Rozenvalds, līdz ar “Ekonomisko un filosofisko manuskript” pirmpublicējumu, kas iznācis daudz vēlāk par Marksa vēlīnajiem darbiem, lasītājiem radās izdevība iepazīt daudz filosofiskāku Marksu, nekā viņiem bija zināms pirms tam.² “Manuskriptos” viņš līdzās politiskās ekonomikas skarbai kritikā iekļāvis savus ieskatus par cilvēka būtību, kas pamato neapvaldīta kapitālisma noliegumu un nepieciešamību pēc sociālo attiecību pārskatīšanas.

Tā kā šis bakalaura darbs pievēršas agrīnajam Marksam, ir ņemts vērā, ka tajā vecumā viņa filosofiskie uzskati niansēs mainījās bieži. 1844. gada beigās viņš pirmoreiz satika Frīdrihu Engelsu, kas kā līdzautors ietekmēja Marksu, daļēji veicinot viņa pastiprināto interesi tieši par ekonomiskajiem un sociālajiem jautājumiem dzīves otrajā pusē. Tāpēc darbam ir izvēlēts viens pamatteksts kā tāds, kas apkopo Marksa pozīciju tajā dzīves posmā. Citi Marksa darbi ir pieminēti tikai attiecībā uz jautājumiem, kuros viņa pozīcija bijusi salīdzinoši konsekventa ar 1844. gada “Filosofiskajos un ekonomiskajos manuskriptos” paustajām idejām.

Šis darbs ir organizēts, balstoties uz pieņēmumu, ka Hēgeļa filosofijai ir bijusi noteicoša loma Marksa koncepcijas veidošanā. Pietiekami gari “Manuskriptu” fragmenti jebkurā gadījumā nav analizējami bez Hēgeļa filosofijas konteksta, tāpēc šis bakalaura darbs atjauno pāris Hēgeļa darbu fragmentu argumentācijas ķēdi. Šie darbi, kuriem pievērsts diezgan daudz uzmanības, ir “Gara fenomenoloģija” un “Tiesību filosofija”. Šie darbi kļūs par bāzi tālākai Marksa koncepcijas apskatei, atzīmējot, kur Markss Hēgelim piekrīt, bet kur (un kādēļ) viņu domas atšķiras, pat kardināli. Tāpēc apakšnodaļa par Hēgeli iesāk nodaļu, kuras mērķis ir Marksa filosofiskās koncepcijas sākotnējs apraksts.

Gluži dialektiskās metodes garā tālāk, kad būs aprakstītas Hēgeļa nostādnes, tiks izklāstīta Marksa kritika, pieminot arī Ludviga Feiebaha filosofiju un to, ko Markss no Feiebaha ir aizguvis. Lai arī nav tālu jāmeklē pierādījumi, ka arī pret Feiebahu Markss nav bijis nekritisks, “Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos” viņš vairākkārt uzsver Feiebaha domas novatorismu salīdzinot ar citiem viņa laika domātāju darbiem. Un tāpēc pievēršanās Feiebaham, precīzāk darbam “Nākotnes filozofijas pamati”, iezīmē pozitīvu pavērsienu, kam vajadzētu tuvināt Marksa materiālistiskās pozīcijas izpratnei. To pilnā mērā atklāt ir pirmās nodaļas uzdevums.

Otrā nodaļa veltīta nozīmīgajam dzimtas būtnes jēdzienam. Šis jēdziens, kura izmantojuma pamatojums atrodams iepriekšējā nodaļā iezīmētajā Marksa filosofiskajā materiālismā, šķiet esam mērs, attiecībā pret kuru kļūst uzskatāms indivīda stāvoklis. Marksa

---

² Kur tikai Markss mums var palīdzēt: Andas Kļaviņas intervija ar politiskās filozofijas pasniedzēju Juri Rozenvaldu. No **Šlāpina, I. (red.)** *Interneta žurnāls “Satori”*. 29. septembris, 2008.

ekonomiskā kritika pamatojas uz uzskatiem par cilvēkam raksturīgo un nepieciešamo. Sugas būtnes jēdziena analīze palīdzēs konkrētāk atklāt šo Marksa iezīmēto cilvēka tēlu. Turpat arī iekļauts vispārējs atsvešinātības stāvokļa apraksts. Atsvešinātības izpratne pamato Marksa pārliecību par nepieciešamību pēc sociālām pārmaiņām un sekojošo kritiku brīvajam tirgum, kas parādās kā degradējošs un brīvību ierobežojošs.

Trešā apraksta to, kā Markss materiālisma koncepcijas gaismā kritizē kapitālistisko ekonomiku, to iekļaujošās īpašumtiesības un cilvēku sadarbības un līdzāspastāvēšanas modeļus civilā kapitālistiskā sabiedrībā. Tajā izklāstīts, kā Markss izprot kapitālu un tā veidošanos, kāda ir strādājošo un lielīpašnieku attiecību dinamika, kāda ir darba un naudas praktiskā nozīme; galu galā šajā nodaļā runāts, kādu praktisku ietekmi tas viss atstāj uz indivīdiem, kas dzīvo kapitālisma apstākļos.

Pēdējā nodaļa, izmantojot šo ekonomiskās realitātes fonu, apskata Marksa pozitīvo programmu un utopijas iezīmes, par pamatu ņemot, galvenokārt, pašu manuskripta tekstu. Šai nodaļai ir jāvēsta, kādas pārmaiņas, pēc Marksa domām, ir nepieciešamas (vai izrietēs), atsaucoties patiesai humānisma garam. Tiks atklāts, kas determinē indivīdu savstarpējās attiecības un kā tām vajadzētu būt regulētām utt.. Viss iepriekš izklāstītais nākamajā apakšnodaļā ļauj bilst dažas atziņas par to, kā sociālisma apstākļos tiktu tverts cilvēks zinātniski, proti, aprakstīta izrietošā, jaunā antropoloģija.

Bakalaura darbu veido četras nodaļas ar 12 apakšnodaļām.

Bakalaura darbā par mērķi izvirzīts **noskaidrot Marksa tā laika uzskatus par cilvēka dabisko stāvokli ārpus politiski ekonomiskā konflikta, ko rada esošā ražošanas organizācija.**

Lai to paveiktu, jāizpilda šādi uzdevumi: nepieciešams iezīmēt vispārīgās Marksa materiālisma filosofijas iezīmes; identificēt teorētiskos argumentus, kurus viņš vērš pret ekonomistiem un filosofiem, kas ir par brīva tirgus un tajā laikā esošās sociālās sakārtas saglabāšanu; tādā veidā ir jāidentificē, kādus ierobežojumus brīvībai un pilnvērtīgai eksistencei, viņaprāt, esošā situācija rada; visbeidzot nepieciešams saprast, vai ir iespējama un kāda būtu Marksa alternatīva un kādi procesi to varētu īstenot.

Līdzās pieminētajiem primārajiem literatūras avotiem, bakalaura darbā izmantoti vairāki sekundārie avoti. To sekundāro literatūras avotu atlasī, kas domāti Marksa filosofijas izpratnei, daļēji nosaka to publikācijas laiks, jo jāņem vērā tas, cik vēlu tika publicēti "Ekonomiskie un filosofiskie manuskripti". Lielā mērā izvēlēti tie pētnieciskie darbi, kuri primāri pievēršas "Ekonomiskajiem un filosofiskajiem manuskriptiem", nevis visai Marksa filosofijai kopumā. Darba izstrādei izmantoti tādu autoru darbi, kas identificē Marksa centienus veidot humānistisku filosofiju. Viņu vidū ir labi zināmais vācu filosofs un psihoanalītiķis E.

Fromms (Fromm), Marksa pētnieki- filosofs M. Kvante (Quante), anglosakšu zemēs labi pazīstamais Marksa pētnieks A. Vuds (Wood), kas gan šajā darbā vairāk izmantots, lai vilktu Hēgeļa un Marksa filosofijas paralēles, kā arī D. Brudnijs (Brudney), kā arī citi.

1. Marksa filosofiskās koncepcijas pamatojums

“Ekonomiskie un filosofiskie manuskripti” vietām šķiet gaužām starpdisciplināri. Gari izvilkumi no ekonomikas teorētiku darbiem, kurus Markss mēdz apstrīdēt ar ekonomiskiem vai socioloģiskiem argumentiem, dažviet lasītājam var slēpt to, ka šis mēdz tikt uzskatīts par filosofiskāko Marksa darbu. Tomēr pēdējais manuskripts (tajā teksta redakcijā, kā tas parasti tiek tulkots), kura nosaukta par “Hēgeļa dialektikas un filosofijas kopumā kritiku”³, atrodama filosofiskā argumentācija, ar kuru Markss pamato savu materiālisma pozīciju. Lai tās izklāsts būtu skaidrāks, vispirms jāizceļ dažas Hēgeļa idejas.

1.1. Kritikai pakļautās Hēgeļa teorijas atziņas

Ja vēro Marksa izmantoto terminoloģiju, ir acīmredzama Hēgeļa ietekme uz Marksa filosofisko domu. Marksa polemika ar Hēgeli nav pilnīga noliegšana; noteiktas Hēgeļa pamattēzes Markss pieņem to veselumā un atzīst par nozīmīgu teorētiskās domas sasniegumu. Tādēļ, ja kāds uzņemas uzdevumu salīdzināt abu autoru domas, identificējamās būtu gan atšķirības, kas ir acīmredzamākas, gan arī krietna daļa līdzību un vienprātības.

Hēgelis vēl pirms Marksa savā koncepcijā bija problematizējis atsvešinātības jēdzienu. Tas ir jēdziens, kas ir nozīmīgs- nebūtu pat pārspīlēti teikt, ka centrāls- prāta dialektikā.

“Gara fenomenoloģijas” ceturtajā nodaļā viņš izklāsta pašapziņas – dabas identitāti. Skaidrojums postulē veidu, kādā objekti iegūst savu unikalitāti. Lietu izcelsmes pamats ir esences (Wesen) kustības momenti.⁴ Šī esence kā totalitāte nediferencēti sevī iekļauj visu; tā Hēgeļa vārdos izpaužas kā nepārtraukta pārmaiņu kustība.⁵

Objekts izpaužas kā pārrāvums šajā pārmaiņu procesā. Objekts tādējādi ir atšķirīgs no visa pārējā, ko iekļauj esence, proti, objekta substance ir tā negācija no visa pārējā.⁶ Šādas lietas būtība sevī iekļauj līdzdalību kādā esences īpašībā un tajā pašā laikā atšķirību no tās pārējiem aspektiem- savu formu; objekts ir kontinuitātes noliegums vispārīgajā esencē, un tas ir esošs uz šīs neorganiskās dabas rēķina.⁷

Rezultātā objekts savu eksistenci iegūst tieši uz citādības rēķina, pret kuru pozicionējas. Bet šī citādība, kura caur negāciju veido objekta realitāti, arvien nav nekas cits kā diferencu plūsma. Tātad patērējot savu pašidentitāti, objekts zaudē savu diferenci kā substanci un, atceļot individualitāti, atkal kļūst idents ar esenci.⁸ Bet tajā brīdī tas arī beidz patērēt savu pašidentitāti,

³ Markss šo nosaukumu nav devis pats, tas pievienots “Manuskriptu” pirmizdevumā, balstoties uz pieteikumu, kuru Markss šai manuskriptu daļai ir devis.

⁴ Hegel, G.W.H. The Phenomenology of Mind. New York : Harper & Row, 1967. P. 222.

⁵ *Ibid.* P. 222.

⁶ *Ibid.* P. 222.

⁷ *Ibid.* P. 222.

⁸ *Ibid.* P. 223.

proti, pārstāj būt saistīts ar diferencu plūsmu, un tādējādi no jauna atgūst savu formu un individualizējas.⁹ Tādējādi tas pilnā mērā ir iesaistīts dzīves procesā, kas ir šīs diferencēšanās un iekļaušanās process.

Tālāk Hēgelis pozicionē apziņu un tās dotību sev. Viņš pozicionē Ego kā sfēru, kur satiekas koncepcija par lietu un lietas pieredzi.¹⁰ Apziņas koncepcija par patiesību pēc patiesības pieredzes iegūst noteiktību.¹¹

Taču apziņa šajā fāzē pati par sevi ir uz iekšu vērsta, sevi neapzinoša. Lai tā kļūtu sevi apzinoša, tai jāveic ceļš cauri citādībai, atklājot savu substanci. Tādēļ pašapziņa šajā koncepcijā funkcionē kā apziņas atgriešanās no citādības sevī.¹² Pašapziņai raksturīgi šādi fakti: vienotība sevī (pašapziņa ieņem apziņas (Ego), un objekts parādās kā ārēja negācija bez savas būtnes) un iekļauta citādība (opozīcija starp objektu un subjektu tiek atcelta, pašapziņai esot patiesības laukā, kas radies, prātam nodibinot identitātes attiecību starp koncepciju un lietu).¹³

Pašapziņai Ego ir dots kā nediferencēts veselums, kura negācija tā pati ir. Tā ir pārliccināta par šī veseluma formālo tukšumu, un kā vēlme cenšas to sublimēt, lai gūtu apstiprinājumu pati sev, apstiprinājumam esot vēlmes piepildījumam.¹⁴ Taču tad pašapziņai atklājas nespēja veikt sava objekta atcelšanu, jo tā ir tikai šī objekta, kas ir tai esenciāla, negācija, kurai, izdodoties sevi apstiprināt, nākas arī producēt savu objektu un vēlmi.¹⁵

Bet pašapziņai ir jābūt atzītai, lai vēlmes piepildījums būtu noturīgs. To nodrošināt var tikai cita pašapziņa.¹⁶ Šajā brīdī svarīgs kļūst atzīšanas nojēgums, kas, lai arī ne vienmēr izvērsti, ir nozīmīgs Marksam, tāpēc vēlāk būs nepieciešams pie tā atgriezties. Šis pats termins ieņem svarīgu lomu Hēgeļa "Tiesību filosofijā", kas var tikt uzskatīts par šīs pašas "Gara fenomenoloģijas" nodaļas izvērsumu ētiskajā laukā. Pagaidām jāpiemin, ka apziņas pretenzijas uz atzīšanu no citas apziņas puses pamatojas tās atsvešinātībā (šeit mēs vēlreiz nonākam pie Marksam jo svarīgāka jēdziena), kas ir atsvešinātība no sevis- tā neuzskata savu objektu par sevi.¹⁷ Pašapzināšanās procesam ir dubulta nozīme, kurā apziņa ir vienlaikus dota sev un apzināta no citādības.¹⁸

Lai šīs abas nozīmes tiktu izpildītas, apziņai jābūt vienlaikus pašprietiekamai un šādi citādības atzītai. Individīda gadījumā tas nozīmē internalizēt divas pašapziņas, viena no kurām

---

⁹ Hegel, G.W.H. 1967. *Op. cit.* P. 223

¹⁰ *Ibid.* P. 218.

¹¹ *Ibid.* P. 218.

¹² *Ibid.* P. 219.

¹³ *Ibid.* P. 220.

¹⁴ *Ibid.* P. 225.

¹⁵ *Ibid.* P. 225.

¹⁶ *Ibid.* P. 230.

¹⁷ *Ibid.* P. 229.

¹⁸ *Ibid.* P. 230.

par savu objektu atzīst otru, kamēr otra ir vienkārši par sevi. Proti, apziņai ir jāiziet cauri dublēšanās procesam, kurā rastos divas apziņas. Pēc šī procesa, lai rastos par sevi noteiktību ieguvusi pašapziņa, vienai no tām jāklūst par tīru eksistences-sev abstrakciju, pašapziņas abstrakciju, kas pilda negācijas funkcijas, lai gan tā ir pašpietiekama.¹⁹ Līdz tam abas apziņas pastāv kā īstenas; tām ir nereducējama esenciāla objektivitāte un iekļauta substancionāla forma. Kamēr vien tās pastāv līdzās kā divas neatkarīgas vienības, neviena no tām nevar iegūt atzīšanu no otras, jo katra no tām ir vērsta uz savu esenciālo realitāti; pašapziņa var iespējoties vien tad, ja abas atzīst tikai vienu no tām.²⁰ Tā abas apziņas atrodas situācijā, kur katra vēlas panākt otras sublimēšanu, bet atduras pret to objektīvajām realitātēm. Apziņas atrodas procesā, kuru Hēgelis dēvē par “cīņu uz dzīvību un nāvi”- lai apziņa iegūtu patiesu zināšanu par sevi, tai ir jāriskē ar savu būtību.²¹

Rezultātā viena apziņa prevalē un iegūst vēlamo atzīšanu- klūst par eksistējošo. Tā ir pilnā mērā pašapziņa ar savu esenci, kura tai ir pieejama gan tieši, gan mediācijā caur otru apziņu.²² Šī otra apziņa tikmēr ieņem pašapziņas abstrakcijas lomu, kas ir- būt par negāciju, un ir atteikusies no dzīves.²³

Abu elementu mijiedarbība dzīves aktivitātē rada kunga un verga dialektiku. Kungs, apziņa-priekš-sevis, pastarpina vēlmju objektus caur tīro pašapziņas abstrakciju kā eksternalizētu negāciju.²⁴ Kunga esenciālā daba ir negatīvs spēks, savukārt vergs ieņem neesenciālas aktivitātes lomu.²⁵ Vergam kungs ir objektivizēta brīvība; tā esenciālā daba notur vergu važās.²⁶ Tā tas ir, kamēr vien vergs ir vērsts uz kunga esenciālo dabu kā savas pastāvēšanas nosacījumu attiecībās, kuras raksturo verga bailes par savu būšanu.²⁷

Vergs strādā kunga vēlmei, tā interesēs panākot objektu negāciju. Taču tas nevar panākt pilnīgu objektu negāciju, jo objektam ir neatceļama esenciālā daba; cik vien vergs spēj darbā to atcelt, tas ir darīts kunga vēlmes apmierināšanai, savukārt nereducējamā daļa veido objektu kā pretestību apziņai.²⁸ Šo attiecību rezultātā vergs ir producējošā aktivitāte, kas veido realitāti priekš kunga.²⁹ Laika gaitā vergs sāk apzināties kunga atkarību no tā, un tā bailes no kunga kā esenciālā priekšnosacījuma tā pastāvēšanai iet mazumā.³⁰ Vergs caur darbu no jauna atklāj savu

---

¹⁹ Hegel, G.W.H. 1967. *Op. cit.* P. 232.

²⁰ *Ibid.* P. 232.

²¹ *Ibid.* P. 233-234.

²² *Ibid.* P. 235.

²³ *Ibid.* P. 232.

²⁴ *Ibid.* P. 235.

²⁵ *Ibid.* P. 236.

²⁶ *Ibid.* P. 235.

²⁷ *Ibid.* P. 238.

²⁸ *Ibid.* P. 238.

²⁹ *Ibid.* P. 237.

³⁰ *Ibid.* P. 237-238.

potenciālo spēju būt reāla esamība-priekš-sevis, t.i. atklāj savu esenci, pārvarot tās iepriekšējo atsvešinātību, un tad tie ar kungu mainās vietām.³¹

Vispārīgi apskatot pašapziņas momentus, šķiet viegli vilkt paralēles starp tiem un Marksa pārliecību par vēstures virzību uz proletariāta revolūciju. Tā pamatojas valdošās šķiras pieaugošajā atkarībā no pakļautās un producējošās šķiras. Attiecību apvēršanos, viņaprāt, kavē proletariāta sadrumstalotība, nespēja atsevišķajiem tā locekļiem organizēt vienotu politisku kustību, citiem vārdiem sakot- neapzinātība par savu stāvokli un potenciālo spēku kardināli mainīt ražošanas attiecības. Šī paralēle, kas nenoliedami iedvesmojusi Marksa uzskatus, gan vairāku iemeslu dēļ nebūtu precīza, kas atklājas detalizētākā Hēgeļa kritikā. Taču, pirms pievērsties tai, vēl viena Hēgeļa darba atsevišķas nostādnes ir jāizklāsta, lai saprastu gan šo kritiku, gan Marksa pozitīvās koncepcijas terminoloģiju.

Hēgeļa “Tiesību filosofijas” ievads ir veltīts gribas brīvības pamatojumam un brīvās gribas attīstības ceļam, kļūstot par brīvības Ideju. Griba Hēgelim ir sabiedrības, dabas un indivīda apsvēruma produkts.³² Brīvība šajā darbā ir aktualizēta, kad citādība garam vairs nav šķērslis, tieši palīdz tam realizēties.³³ Ideja viņam ir racionālais, kas rod bezgalīgi daudz izteiksmes pasaulē.³⁴ Tiesības tiek uzskatītas par jebkādu brīvības iemiesojumu, brīvība kā ideja.³⁵ Tādējādi ir redzams, ka Hēgelis uzskata brīvību par centrālu principu jautājumos, kas skar indivīdu saskarsmi.

Tiesību pamats ir prāts kā gribas mājvieta un vienlaicīgi sākotne.³⁶ Tādējādi gribas attīstības process ir tas, ar ko saistīta tiesību veidošanās un pilnveidošanās. Griba satur tīru nenoteiktības elementu (kā spēju atteikties no dotības) un šo momentu atceļošu principu, Ego kā pāreju no nenoteiktības noteiktībā, noteiktības pozicionēšanu par objektu un saturu.³⁷ Griba ir abu šo momentu vienība; partikularitāte ir reflektēta sevī, lai atgrieztos universalitātē, kur tās identitāte ar sevi to neierobežo.³⁸ Tādējādi griba ir pozicionēta kā tāda, kas imanenti iekļauj partikulāro un universālo, kā arī neierobežota.

Taču šādi neierobežota griba vēl nav brīva, jo ir brīva tikai sevī, savukārt tās saturs tai ir kaut kas ārējs, jau iepriekš dots.³⁹ Šajā attīstības posmā tā ir abstraktā griba, kurai raksturīga

---

³¹ Hegel, G.W.H. 1967. *Op. cit.* P. 239.

³² Westphal, K. The Basic Context and Structure of Hegel's "Philosophy of Right". In Beiser, F.C. (ed.) *The Cambridge Companion to Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 245.

³³ Wood, A. Hegel's Ethics. In Beiser, F.C. (ed.) *The Cambridge Companion to Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 219.

³⁴ Hegel, G.W.H. *The Philosophy of Right*. Chicago : Encyclopaedia Britannica, 1952. P. 6

³⁵ *Ibid.* § 29 P. 19.

³⁶ *Ibid.* § 4 P. 12.

³⁷ *Ibid.* § 5-6 P. 13.

³⁸ *Ibid.* § 7 P. 14.

³⁹ *Ibid.* § 11 P. 14.

brīva refleksija, bet uzspiests saturs.⁴⁰ Griba ir patiesi brīva tikai tad, kad par tās saturu ir kļuvusi tā pati;⁴¹ tā ir brīva ne tikai sevī, bet arī priekš sevis.⁴² Griba, kuras saturs ir tā pati, nevis kādas ārējības, ir tāda, kuras eksistence sakrīt ar konceptu.⁴³ Brīvās gribas koncepts iekļauj sevī priekšstatu par gribas mērķi un realitāti.⁴⁴ Šāda brīvā griba spēj objektivizēt savu subjektīvo vēlmi.⁴⁵

Gribas aktivitāte ir vērsta uz pretrunas starp subjektīvo un objektīvo atcelšanu; reāls gribas akts ir tāds, kur koncepts determinē Ideju, līdz tie kļūst par sistemātisku vienumu.⁴⁶ Griba, kas ir bāzēta racionalitātē, ir ārējo pārveidojoša un iekļaujoša. Līdz ar to tiesību filosofija apraksta sfēru, kurā brīvība var īstenoties, nosaka, kā tajā pastāv gribas objekti.

Atkarībā no brīvās gribas koncepta determinācijām dažādās tā realizācijas pakāpēs Hēgelis ievieš trīs dažādus gribas attīstības posmus, kas arī veido "Tiesību filosofijas" struktūru:

1. Griba ir nepastarpināta, tās koncepts ir abstrakts (persona), to iemieso tieši dota ārēja lieta; uz šādu gribu attiecas abstrakto tiesību sfēra (kur abstrakcija ir atbrīvotība no interpersonālā, moralitātes un institūcijām⁴⁷);
2. Griba ir reflektēta caur ārējo iemiesojumu atpakaļ sevī- subjektīva individualitāte pretēja universālajam. Brīvības ideja tās partikulārajā eksistencē (subjekts). Subjektīvās gribas tiesības saistībā ar pasaules (un implicīti- pašas Idejas) tiesībām veido moralitāti;
3. Visbeidzot koncepts ir realizējies substancionālā Idejā gan pašreflektējošajā gribā, gan pasaulē; Ideja absolūti universālajā eksistencē, kas ir ētiskā dzīve.⁴⁸

Abstrakto tiesību raksturojumā atrodam Hēgeļa īpašumtiesību nepieciešamības pamatojumu. Viņš argumentē, ka persona ar pasauli ir saistīta kā ar dotumu, bet tas ir pretrunā tās iekļautajai bezgalībai (kā es=es identitātei), tāpēc persona cenšas pārvarēt pasauli, padarīt to par savu.⁴⁹ Šī vērstība uz objektīvo ir analogiska tai, kā apziņa ir vērsta uz objektiem ar vēlmi. Lieta ir pretējais personai kā ārējība;⁵⁰ dabas gadījumā šī ārējība ir bez savas patstāvīgas substances, tā tad atklājas kā materialitāte.

---

⁴⁰ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 15 P. 16.

⁴¹ *Ibid.* § 10 P. 14.

⁴² *Ibid.* § 21 P. 17.

⁴³ *Ibid.* § 24 P. 17-18.

⁴⁴ *Ibid.* § 23 P. 17.

⁴⁵ *Ibid.* § 9 P. 14.

⁴⁶ *Ibid.* § 28 P. 18.

⁴⁷ Westphal, K. *Op. cit.* P. 247.

⁴⁸ *Ibid.* § 33 P. 20.

⁴⁹ *Ibid.* § 39 P. 21.

⁵⁰ *Ibid.* § 42 P. 22.

Personai vajag eksternalizēt brīvību, lai Ideja iegūtu eksistenci, tas ir, pārietu no abstrakcijas realitātē.⁵¹ Pirms tam persona un tās brīvības īstenošanās sfēras vēl ir šķirtas. Brīvība ļauj ielikt gribu jebkurā objektā.⁵² Vara pār lietām veido esamību īpašumā.⁵³ Īpašuma iegūšana personai nodrošina brīvības eksternalizēšanu, jo tā, šādi ievietota objektā, pati kļūst objektīva.⁵⁴ Griba, kas ir ielikta objektā, kaut kādā mērā integrē objektu personā.⁵⁵ Nosacījums par gribas ievietošanu ir universāls un attiecas arī uz personas ķermeni- tas ir personas īpašums tikai tik tālu un tādā mērā, kamēr persona tajā ir ievietojusi savu gribu, un ķermeņa gadījumā tas nozīmē pārņemt un pilnveidot tā kontroli ar prātu.⁵⁶ Tā kā īpašums ir personas iemiesojums kā tās paplašinājums, t.i. turpinājums ārpus tās gribas ņemtas abstrakti, ar gribas iekšēji vērstu vēlmi nepietiek, lai kāds objekts būtu “mans”. Ir nepieciešams, lai ielikta griba objektā ir *atzīta*.⁵⁷ Kaut ko postulējot par savu, šim postulātam jākļūst ārējam un objektīvam; griba ielikta lietā ir vien īpašuma koncepts, savukārt atzīta griba ir realizējies īpašums.⁵⁸ Te rodas nošķīrums starp būšanu rīcībā un būšanu īpašumā pilnā mērā, tas ir, atzītu īpašuma piederību personai.

Griba ir vērsta uz lietas formālajiem aspektiem, kas pakļauti tās marķēšanai vai pārveidošanai. Taču arī tie lietas aspekti, kas tai nepakļaujas, ir atzīstami par personas īpašumā esošiem lietas vienotības dēļ.⁵⁹ Hēgelis apraksta trīs īpašumā būšanas modifikācijas saistībā ar lietas-gribas saiknes modalitāti: lietas nonākšana personas rīcībā, lietas lietošana un atsvešinātība no lietas kā gribas atspoguļošanās sevī no lietas.⁶⁰

Lieta ir personas rīcībā tad, ja tā atrodas tiešā personas tvērienā, ja persona to ir izveidojusi vai ja persona to vienkārši marķē kā savu (to, piemēram, paziņojot, piešķirot lietai attiecīgu predikātu).⁶¹ Šī ir pozitīva saikne ar lietu.

Lietas izmantojums ir negatīva saikne ar lietu. Lieta no personas perspektīvas ir negācija, kas jāatceļ, lai panāktu gribas papildījumu.⁶² Tā kā lietas substance tai ir ārēja- jo tā ir “mana lieta”- lieta pilnā mērā ir lieta tikai tās izmantojumā, kaut vai šis izmantojums ir “būšana īpašumā”⁶³ Lietas izmantojumam ir jābūt ar laikā izstieptu raksturu, lai griba objektā

---

⁵¹ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 41 P. 22.

⁵² *Ibid.* § 44 P. 23.

⁵³ *Ibid.* § 45 P. 23.

⁵⁴ *Ibid.* PR § 46 P. 23.

⁵⁵ *Ibid.* § 46 P.121.

⁵⁶ *Ibid.* § 47-48. P. 24.

⁵⁷ *Ibid.* § 51 P. 25.

⁵⁸ *Ibid.* § 51. P. 121.

⁵⁹ *Ibid.* § 52 P. 25.

⁶⁰ *Ibid.* § 53 P. 25.

⁶¹ *Ibid.* § 54 P. 25.

⁶² *Ibid.* § 57 P. 27.

⁶³ *Ibid.* § 61 P. 27.

saglabātos ilgstoši, jo abstrakta lietas apropiācija nav noturīga laikā.⁶⁴ Tādējādi, ja lieta ir kāda cita īpašums, tad priekš mana lietojuma lietas objektivitātē saglabāsies kaut kas nepārvarams.⁶⁵

Tādējādi, ja kaut kas atrodas kopīpašumā, tad šī lieta pilnā nozīmē nav neviena īpašums. Līdzdalība kopīpašumā ir atceļama saistība ar citiem, nevis īpašumtiesības pilnā šī vārda nozīmē, kas veido personas brīvības lauku.

Lieta ir saistīta ar citām lietām un vajadzību, kas liek pēc tās tiekties. Lietas un vajadzības ir savstarpēji salīdzināmas; to kvantitatīvā universalitāte, kas abstrahēta no kvalitātes, ir vērtība.⁶⁶ Nauda ir šādas vērtības simbols, izsacījums abstrakti, attālinoties no specifiskās vajadzības.⁶⁷ Prāts kognitīvi strādā ar impulsiem un inklinācijām, lai izlemtu, kurām no tām atbildēt.⁶⁸ Ir iespējams radīt to hierarhiju, orientējoties pēc tā, kāda ir to ierosinošo objektu un inklināciju vērtība.

Atsvešināt īpašumu nozīmē izņemt no objekta savu gribu.⁶⁹ Hēgelim atsvešināšana ir gribas rīcība, pie tam, atsvešināšanu var uzskatīt par patieso lietas iegūšanas izpausmi, jo ir sintēze divām iepriekšējām lietas un gribas saiknes modalitātei, proti, iegūšanai kā pozitīvai un patērēšanai kā negācijai.⁷⁰

Viņaprāt, nevar atsvešināt to, kas veido personību.⁷¹ Atsvešināšanai pakļaujas tikai lietas, kas ir ārējas personai; tiklīdz kā persona iegūst esenciālas īpašības, šī iegūšana ir internalizēšanas akts, tātad iegūto īpašību vairs nevar zaudēt.⁷² Personības atsvešinātība no sevis var izpausties tikai kā implicītās idejas un tās realitātes nesakrītība, proti, atšķirība starp potencialitāti un aktualitāti; šādā veidā iespējami tādi fenomenī kā verdzība un piespiedu kalpošana, no kurām personām ir tiesības sevi jebkurā brīdī atbrīvot, lai to koncepti kā par autonomām racionālām būtnēm būtu aktualizēti.⁷³ Tas nenozīmē, ka darba spējas nekādā ziņā nebūtu nododamas citu rīcībā. No tām par labu citiem var attiekties daļēji.⁷⁴ Mēru, kādā katrs to drīkst, sevi neatsvešinot, noteikt nav vienkārši. Te jāņem vērā, ka attiecība “es-mana aktivitāte” ir zināmā mērā ekvivalenta attiecībai “substance-lietojums”.⁷⁵ Substance un lietojums sakrīt tikai tad, ja lietojums spēj izsmelt substanci pilnā mērā, kā tas nav gadījumos, kad viena persona lieto citas īpašumu (jo tajā paliek tai nereducējamā vēlme). Tātad, kamēr

⁶⁴ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 64 P. 28.

⁶⁵ *Ibid.* § 62 P. 27.

⁶⁶ *Ibid.* § 63 P. 28.

⁶⁷ *Ibid.* § 63 P. 122-123.

⁶⁸ *Ibid.* § 20 P. 17.

⁶⁹ *Ibid.* § 65 P. 28-29.

⁷⁰ *Ibid.* § 65 P. 123.

⁷¹ *Ibid.* § 66 P. 29.

⁷² *Ibid.* § 66 P. 29.

⁷³ *Ibid.* § 66 P. 29.

⁷⁴ *Ibid.* § 67 P. 29.

⁷⁵ *Ibid.* § 67 P. 29.

vien persona nav eksistenciāli reducēta līdz savai aktivitātei citam, tikmēr tās aktivitāte, produktīvā darbība citam Hēgeļa ieskatos nav atsvešinoša.

Eksistēšana arī šinī Hēgeļa darbā ir būšana citam. Tāpat kā lietas atrodas savstarpējā saistībā pasaulē, tāpat līdzās pastāv gribas. Gribu saistība veido pamatu patiesas brīvības eksistencei, kur katras personas īpašums ir atzīts kā objektīvs.⁷⁶ Tā realitāte, kurā gribas saistās īpašuma atzīšanas attiecībās, ir kontraktu sfēra. Kad kāda griba atzīst citas īpašumtiesības uz lietu, pirmkārt tā objektivizējas pati kā griba, kas kaut tādā mērā bijusi atdodamajā priekšmetā (un tagad spēj no tā atsvešināties), otrkārt šī griba sakrīt ar otru gribu, bet treškārt tās tomēr ir atšķirīgas savās noteiktībās attiecībā uz lietu.⁷⁷ Ciktāl gribas sakrīt, veidojas kopīgā griba. Kopīgā griba ir kvalitatīvi gan no vienkāršas gribu agregācijas, tā ir patstāvīga.⁷⁸

Kontrakts, kurā iesaistās personas kā partikulāras gribas abstrakcijas, tātad no katras puses nozīmē gan atsevišķu gribu, gan vienošanos kopējā gribā. Šajos apstākļos katra unikālā griba var pastāvēt pasaulē un saglabāt savas iezīmes.⁷⁹ Tomēr līgums, lai tas būtu veiksmīgs, paredz, ka kopīgā griba kā eksplicētā sakrīt ar implicīto personas gribu. Gadījumos, kad tas tā nav, rodas pārkāpumi.⁸⁰

Pārkāpums ir objekta piesavināšanās ar viltu vai spēku. Jāpiemin, ka pašu gribu nevar atņemt, var atņemt tikai kaut ko ārēju un gribu tiktāl, cik tā ir nostiprinājusies atņemtajā objektā, proti, idejā par objektu.⁸¹ Šeit šķietamu problēmu varētu radīt iepriekšminētā atziņa, ka arī personas ķermenis ir objekts, kurā var būt iemitināta griba, lai gan, protams, gribas klātesamība objektos nav tik pilnīga kā ķermenī. Pārkāpumu jebkurā gadījumā var izdarīt tikai pret gribu objektā, jautājums, kas ir atklāts- vai konkrētais pāridarījums ir vērsti pret kādu gribas aspektu vai gribu kopumā.⁸²

Jebkurā gadījumā Hēgelis šādus pārkāpumus uzskata par pašanulējošiem. Tā kā gribai ir eksistence tikai kā Idejai (aktuāli brīvajam) un tās eksistence ir būšana brīvai, noziegums ir gribas rīcība, kas tiecas atcelt gribu.⁸³ Proti, pārkāpumā notiek īpašuma tiesību nodibināšana, atceļot īpašumtiesības.⁸⁴ Taisnīgums tāpēc ir kompensējošs, nevis atriebīgs; tas atsaucās visiem analītiski saistošā universālā gribā, kas ir neatkarīga no partikulārajām.⁸⁵ Šī apziņa par to, ka ir

---

⁷⁶ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 70 P. 31.

⁷⁷ *Ibid.* § 73 P. 31.

⁷⁸ Westphal, K. *Op. cit.* P. 241.

⁷⁹ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 74 P. 31.

⁸⁰ *Ibid.* § 81 P. 34.

⁸¹ *Ibid.* § 91 P. 35.

⁸² *Ibid.* § 96 P. 36.

⁸³ *Ibid.* § 92 P. 35.

⁸⁴ Westphal, K. *Op. cit.* P. 249.

⁸⁵ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 103 P. 39.

atsevišķā eksplīcētā vēlme kontrastā ar universālo implicīto, iezīmē pārvirzi no abstraktajām tiesībām uz moralitāti.⁸⁶

Lai gan Hēgeļa viedoklis par Marksam svarīgām tēmām atrodams arī tālākajās divās “Tiesību filosofijas” nodaļās, vispārīgs Hēgeļa darbu izklāsts būtu jāpārtrauc šeit, citiem jautājumiem (par nabadzību, brīvo tirgu, politiskās sakārtas pamatotību utt.) pievēršoties pēc vajadzības. Līdz šim jau ir iegūts priekšstats par to, kā Hēgelis izmanto vairākus atslēgas terminus un kāda ir to saistība viņa filosofiskajā koncepcijā. Attiecībā uz praktiski visiem šī darba mērķiem svarīgajiem Hēgeļa terminiem var apgalvot, ka jēdzieniski tie kaut kādā ziņā translējami uz Marksa koncepciju. Gadījumi, kur tas tā nav, tekstā atsevišķi izcelti.

1.2. Objektivitāte

Marksam ir nepieņemama objektīvā pozicionēšana, kas liek noprast, ka visa objektīvā realitāte ir apziņas procesa moments. Hēgeļa koncepcijā objekti *kā tādi* ir tikai priekš kādas subjektivitātes. Tā rezultātā izriet Marksam nepieņemama nostāja- ka objektīvā realitāte ir bez patstāvīgas eksistences.⁸⁷ Pieņēmuma absurdumu Marksa teorijas ietvaros uzrāda tas, ka eksistences jēdziens Marksam ir vienādots ar objektīvu esību.⁸⁸

Argumenta pēc Markss izskata tādas esamības iespēju, kurā būtne spētu pozicionēt objektus, pašai būtnei par tādu sākotnēji neesot. Sākotnējā stāvoklī šī būtu unikāla būtne, jo nekas neatrastos ārpus tās; ārpus tās atrodoties vēl kādam objektam, šī būtne pati kļūst par objektu, un katram no objektiem, kā apgalvo Markss, ir raksturīga nereducējama realitāte.⁸⁹ Jāatgādina, ka šis princips arī Hēgelim nav svešs, proti, viņš arī saka, ka, piemēram, gribas esamība ir esamība citam. Tomēr Hēgelis visas šādas esamības pakārto zem absolūtas zināšanas kā partikulārijas, t.i. tā pašrealizācijas momentus. Absolūtā esība ir tikai priekš sevis.

Tomēr Marksa mērķis ir pierādīt, ka objektīvā partikularitāte ir vienīgais iespējamais eksistēšanas veids. Otru Hēgeļa piedāvāto modalitāti- absolūto, nediferencēto esenci- Markss noraida kā abstrakciju. Viņaprāt, kaut kas ir esošs tikai tad, ja tam ir objektīva realitāte priekš citiem apkārt esošajiem objektiem, gluži tāpat kā šie objekti veido objektīvo realitāti esošajam; šīs pazīmes (būtnes līdzdalība objektu totalitātē un atkarība no tās) ir tas, kas raksturīgs *dabiskai* būtnei.⁹⁰

Markss slavē savu skolotāju Ludvigu Feuerbahu par to, ka viņš kritiskā manierē atmaskojis Hēgeļa filosofijas vispārīgo projektu- par sākumpunktu pieņemot spekulatīvu

---

⁸⁶ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* § 104 P. 39.

⁸⁷ Marx, K. The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844. New York: Prometheus Books, 1988. P. 152-153.

⁸⁸ *Ibid.* P. 155.

⁸⁹ *Ibid.* P. 155.

⁹⁰ *Ibid.* P. 155.

teoloģiju, to noliegt ar partikulāru filosofiju, lai nākamajā negācijas atkal pamatotu reliģiju un teoloģiju ar filosofijas metodi, kas būtu absolūti aplicējama.⁹¹ Feiebahs patiesi norāda, ka Hēgeļa dialektikas plāns ir šādā veidā apstiprināt teoloģiju; filosofija tiek izmantota kā sākotnējās teoloģijas antitēze, bet sintēze ir teoloģija, kur visas vecās teoloģijas problēmas tāpat ir apropriētas absolūtajā un tāpēc- pārvarētas.⁹² Feiebaha antropoloģiskā reliģijas izpratne, kurai seko Markss, šo sākotni novieto objektīvajā realitātē.

Tāds arī ir galvenais Marksa pārmetums Hēgelim- nespēja ieraudzīt, ka jebkura abstrakcija ir pamatota objektīvajā realitātē. Arī šo domu ir filosofiski pamatojis Feiebahs. Viņš norāda, ka Hēgeļa loģika visām lietām kā predikātu piešķir to esamību; taču Feiebahs iebilst, ka esamība nav tverama atrauti no satura, un tieši domāšanai esamība pieejama tikai pastarpināti, ar abstrakcijas starpniecību.⁹³ Tas, ka Hēgelis attiecas pret esamību kā predikātu, abstrahējoties no esamības konkrētā veida, ļauj viņam attiekties pret materiālām un ideālām vienībām kā vienlīdzīgi esošām. Feiebahs uzskatīja, domu patiesumu apstiprināšanai tāpat ir jāpārbauda domas atbilstība jutekliskajā, t.i. konkrēti esošajā.⁹⁴ Ņemot vērā viņa izvirzīto tēzi par to, ka no objekta īpašībām var izdarīt secinājumus par subjekta īpašībām⁹⁵ (proti, kā objekts ir būtnei, tāda ir būtne; vēlāk tiks parādīts, ka šī tēze ir nozīmīga arī Marksam), esamība kā jutekliski tverama ir būtības apstiprinājums.⁹⁶

Jebkura atsvešinātība, jebkurš potencialitātes (koncepta) un aktualitātes (idejas) konflikts Hēgelim esot vienkārši abstraktas domāšanas nesakrišana ar atsevišķām domas vienībām.⁹⁷ Hēgelim cilvēks ir pielīdzināts tīrai pašapziņai.⁹⁸ Spekulatīvā doma mājā subjektīvajā, tāpēc kā atsvešinājuma instances Hēgelim atklājas tieši objekti⁹⁹, kas izrāda pretestību gribai, kas ir vērsta uz koncepta īstenošanu idejā. Tajā pašā laikā pozicionētā objektivitāte kā atsvešinājums ir tikai nosacīti eksistējoša kā ārēja subjektam, proti, objekti parādās tikai kā abstrakta apziņa, kas ir potenciāli apropriējama, veicot negācijas negāciju.¹⁰⁰ Hēgelim objekta vienīgā realitāte, kā iepriekš noskaidrots, ir tā atšķirība no nediferencētas esences, no kuras gan atkarīga objekta pastāvēšana; tā kā domas kustībā izpaužas loģika, kas ir formāla un tāpēc universāli aplicējama, objekti un visa daba nonāk opozīcijā apziņai kā

---

⁹¹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 144.

⁹² Feiebahs, L. Nākotnes filozofijas pamati. No Feiebahs, L. Kristietības būtība; Nākotnes filosofijas pamati. Rīga: Zvaigzne, 1983. §21, 180.-182. lpp.

⁹³ Turpat, §27, 187.-189. lpp.

⁹⁴ Turpat, §31, 194. lpp.

⁹⁵ Turpat, §7, 163.-164. lpp.

⁹⁶ Turpat, §27, 187.-189. lpp.

⁹⁷ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 147.

⁹⁸ *Ibid.* P. 151.

⁹⁹ *Ibid.* P. 148.

¹⁰⁰ *Ibid.* P. 149.

akcidence, kas ir no tās radušies un atkal tiks tajā iesavināti. Tātad- gan objektivitātes pozicionēšana, gan tās pārvarēšana Hēgelim parādās kā spekulatīvās domas kustība, principiāli neatstājot vietas no subjekta neatkarīgai objektivitātei.

1.3. Subjektivitāte un esenciālās spējas

Markss skaidri pauž atzinību Hēgelim par to, ka viņš atklājis darba nozīmi cilvēka veidošanā. Šajā ziņā Markss ir Hēgeļa sekotājs.¹⁰¹ Hēgeļa filosofijas gars Marksam vietām ir pieņemams- arī tur objekts ir ārējs, atsvešināts, bet šī atsvešinātība ar laiku ir pārvarēta, vērsot gribu uz objektu.¹⁰²

Tomēr tas, ka Hēgelim Marksa izpratnē objektīvais ir pielīdzināts atsvešinātajam, attiecīgi norāda uz principiālām domstarpībām. Jo Hēgelim cilvēka spēju objektivizēšana ir tikai solis ceļā uz nākamo prāta kustību- objektu iesavināšanu, atkal pārvarot atsvešinātību. Savukārt Marksa piedāvātajā shēmā cilvēka kapacitāšu objektivizēšana ir gara realizācijas mērķis un atsvešinātības pārvarēšana. Tātad- Hēgelim cilvēks ir spirituāla, Marksa izpratnē nereāla būtne, kam jāatceļ arī savas pašapziņas objektivitāte kā tās atsvešinātā forma, Marksam- objektīvo apstākļu lielā mērā determinēta būtne.¹⁰³ Viss, ko Hēgelis saka par cilvēku, pēc Marksa apraksta abstrakciju, jo tas viss tiecas reducēt objektīvo. Darbs, ko Hēgelis atzīst par cilvēka kā savai būtībai atbilstoša veidošanos, ir abstrakts mentālais darbs.¹⁰⁴

Ja katrs objekts ir atsvešināta pašapziņa, un subjektam tas eventuāli kļūst zināms, jo viņš var objektu atkal apropiēt, tad tas nozīmē, ka pašapziņai ir zināms objekta "tukšums". Kad atsvešināta pašapziņa ir identiska objektam, objektā uz brīdi ir fiksēta pašapziņas esence, kura tātad tiek no jauna apstiprināta objekta atcelšanā.¹⁰⁵ Šī iemesla dēļ Markss sliecas uzskatīt, ka Hēgeļa koncepcijā slēpjas apļveida loģika, kas tikai demonstrē veidu, kā atgriezties sākotnējā atsvešinātības stāvoklī, kur apziņa vēl nav dota sev. Markss norāda, ka Hēgelim vienīgais veids, kā pašapziņai kaut kas ir dots un kā tā pati pastāv, ir zināšana.¹⁰⁶ Ja zināšana uzrāda pašapziņai tās klātbūtni citādībā (proti, par mērķi izvirzītā atgriešanās no citādības sevī, būšana sev), tad tas, kas subjektam iepriekš atklājies kā atsvešinājuma instance, tiek no jauna apstiprināts kā pašapziņa, subjekta patiesā būtība. Ar šo zināšanu šī atsvešinājuma instance attiecīgi tiek iesavināta pašapziņā. Markss domā, ka tas noved pie absurdām sekām:

---

¹⁰¹ **Fromm, E.** *Marx's Concept of Man.* New York: Continuum, 2004. P. 32.

¹⁰² **Marx, K.** 1988. *Op. cit.* P. 149.

¹⁰³ *Ibid.* P. 150-151.

¹⁰⁴ *Ibid.* P. 150.

¹⁰⁵ *Ibid.* P. 156-157.

¹⁰⁶ *Ibid.* P. 157.

Cilvēks, kurš ir sapratis, ka viņš vada dienas atsvešinātā tiesiskumā, politikā utt., patiesi cilvēcīgi dzīvo šajā atsvešinātajā dzīvē kā tādā. Sevis atzīšana, pašapstiprināšana pretrunā sev- pretrunā gan ar zināšanām par objektu, gan tā esenciālo būtību- tādējādi ir patiesā zināšana un dzīve.¹⁰⁷

Ir vērts atzīmēt to, ko tieši Markss domā, apgalvojot, ka Hēgeļa filosofijas sākumpunkts ir atsvešināta domāšana. Atsvešinātu domāšanu Markss identificē ar formālu domāšanu, kas ir abstrahējusies no jebkādas noteiktības un dotības; attiecīgi daba atrodas tās opozīcijā.¹⁰⁸ Līdz ar to vērts pamanīt, ka atsvešinātība domāšanā Marksam izpaužas tieši pretēji Hēgeļa izpratnei, proti, par pamatu ņemot ar objektivitāti saistītu, saturiski konkrētu domāšanu. Šis postulāts- ka reāla cilvēka domāšanu jāsaista ar objektīvo, *esenciālo*- šķiet esam Marksa *naturālisma* pamattēze.

Tāpat Hēgelis, kā apgalvo Markss, uzskata cilvēka pašatsvešinātību par viņa būtības atklāšanos, bet pašu atsvešināšanās procesu- par patieso cilvēka dzīvi, ko virza viņa vēl līdz galam neapzinātā esence.¹⁰⁹ Šī apzināšanās procesa nesējs ir subjekts, kas, gara kustības procesam sasniedzot mērķi, (subjektam kļūstot par absolūto pašapziņu) ir Dievs.¹¹⁰ Tas nozīmē, ka cilvēks un daba ir tikai simboli šai absolūtajai realitātei, kurā sapludināta subjektivitāte un objektivitāte.¹¹¹ Taču, ja piekrīt Marksam, atzīstot, ka visa domas kustība sev par objektiem ir pieņēmusi domu objektus kā abstrakcijas, tad visa domu kustības procesa rezultāts neizbēgami ir formāls.¹¹²

Tajā, ko raksta Markss, ir prasība atzīt citādību kā neatkarīgi pastāvošu. Tas ļauj pieņemt objektīvu relāciju daudzveidību. Lietas var būt citu objektu objektīvo spēju izteiksme vai to esamības apstiprinājums:

Saule ir auga objekts- neaizstājams objekts, kas apliecina tā dzīvību- gluži tāpat kā augs ir saules objekts, kas ir izteiksme saules dzīvības atmodināšanas spējai, tās objektīvajam esenciālajam spēkam.¹¹³

Šis piemērs var radīt priekšstatu par to, kā varētu izpausties dabiskās spējas, kuru esamību Markss piedēvē cilvēkiem. Cilvēkam ir spēja objektivizēt savas esenciālās spējas un

---

¹⁰⁷ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 158.

¹⁰⁸ *Ibid.* P. 146-147.

¹⁰⁹ *Ibid.* P. 161.

¹¹⁰ *Ibid.* P. 162.

¹¹¹ *Ibid.* P. 162.

¹¹² *Ibid.* P. 163.

¹¹³ *Ibid.* P. 154.

atzīt tās par atsvešinātām; subjekts šajā procesā nav vienkārši pozicionēšanas process, bet gan *objektīvo esenciālo spēju subjektivitāte*.¹¹⁴

Cilvēks Marksam ir neapšaubāmi dabiska būtne, kas rīkojas objektīvi; tas tā nevarētu būt gadījumā, ja šī nebūtu esenciāla cilvēka īpašība.¹¹⁵

Viņš [cilvēks] rada vai pozicionē objektus tāpēc, ka viņš pats ir objektu noteikts- jo viņš savā būtībā ir daba. Pozicionēšanas aktā tādējādi viņa objektīvā būtne nepārvēršas no “tīras aktivitātes” par *objekta radīšanu*; tieši otrādi, viņa objektīvais produkts tikai apstiprina viņa objektīvo aktivitāti, viņa kā objektīvas, dabiskas būtnes aktivitāti.¹¹⁶

1.4. Esenciālisms

Dabiskas būtnes statuss tātad norāda uz noteikta veida subjekta attiecībām ar objektivitāti. Kā iemiesota būtne cilvēks, pēc Marksa domām, no vienas puses ir apveltīts ar vitālajiem dabiskajiem spēkiem kas ir cilvēka *instinkti*; no otras puses, visu instinktu objekti ir objekti pārējā dabā, ārpus cilvēka, un tas nosaka viņa atkarību no tiem un to, ka cilvēks ir ierobežota būtne.¹¹⁷ Būt ar šādiem instinktiem nozīmē būt jūtošam, un šis galīgums, kurā cilvēkam nepieciešami objekti ir izvietoti ārpus viņa, Marksa versijā padara jušanu par ciešanām.¹¹⁸ Pašrefleksijā šīs ciešanas iegūst kaislības kvalitāti.¹¹⁹ Kaislības jēdzies šajā manuskriptā droši vien rezonē ar Feiebaha kaislības jēdziena izmantojumu. Feiebahs savas jaunās filosofijas projektā raksta, ka šāda kaislība ir subjektīvās eksistences pazīme.¹²⁰ Kaut arī Hēgeļa un Marksa koncepcijas atšķiras tik būtiskā jautājumā kā objektivitātes ontoloģiskais statuss, šeit tomēr viņu domas sakrīt tiktāl, ka abi piekristu- eksternālā realitāte ir subjekta rīcības īstenošanās lauks, kurā iespējams objektivizēt potenciāli piemītošās spējas. Marksam arvien ir saistoša Hēgeļa ideja par nepieciešamību vispirms objektivizēt to, ko subjekts cenšas padarīt par savu.¹²¹

Hēgelis “Tiesību filosofijā” pamato veidus, kā cilvēce atraujas no dabiskās dotības un inklinācijām, lai producētu vēlmes, kas ir tīri sociālas.¹²² Tas ir solis ceļā uz gribas determinētas

---

¹¹⁴ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 153.

¹¹⁵ *Ibid.* P. 153.

¹¹⁶ *Ibid.* P. 154.

¹¹⁷ *Ibid.* P. 154.

¹¹⁸ *Ibid.* P. 155.

¹¹⁹ *Ibid.* P. 155.

¹²⁰ Feiebahs, L. Nākotnes filozofijas pamati. No Feiebahs, L. *Kristietības būtība; Nākotnes filosofijas pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1983. §34, 196. lpp.

¹²¹ Quante, M. Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 241.

¹²² Westphal, K. *Op. cit.* P. 245.

idejas realizēšanu. Rezultātā indivīdi kļūst atkarīgi no citiem indivīdiem tajā, ka spēj nedefinēt¹²³ un sasniegt savus mērķus, apmierināt savas vajadzības.¹²⁴ Tā viņi ievietoja “vajadzību sistēmā”, radot situāciju, ka visu vajadzību apmierinājumu var nodrošināt tikai citi tās dalībnieki; šādi izveidojas darba dalīšana, kurā katrs indivīds veic radošu aktivitāti ne tikai savā, bet visu sabiedrības locekļu labā.¹²⁵ Runājot par reāliem, konkretizētiem indivīdiem, Hēgelim vienkārši esošs un domājošs subjekts ir ne mazākā mērā abstrakcija kā Marksam. Tāpēc sabiedrībā, kur indivīdi strādā vispārinātām, nevis individuālām vajadzībām:

Cilvēks aktualizē sevi tikai kļūstot par kaut ko noteiktu, t.i. kaut ko specifiski partikularizētu; tas nozīmē ierobežot sevi līdz kādai noteiktai vajadzību sfērai.¹²⁶

Tāpat civilās sabiedrības kā ētiskās dzīves fakta ietvaros kapitālistiskā ražošanas organizācija¹²⁷ ir realizēta ar ētisku nepieciešamību integrēt atsevišķu indivīdu gribu kopējā gribā.¹²⁸ Tajā subjekts var atrisināt partikulārās un universālās gribas pretrunu, kas uzskatāma par tā aktivitātes mērķi. Kapitālisma maksimālās attīstības punktā šī kopīgā griba kļūtu absolūta.

Kamēr Hēgelis turpat prognozē, ka arvien lielāka darba specializācija ļaus cilvēku darbu aizstāt ar tādu, ko veic mašīnas,¹²⁹ Markss saskata risku pašam darbiniekam ieņemt mašīnas vietu, kas ir skaidrs atsvešinātības gadījums. Manuskriptā, kas velta kritiku Hēgeļa filosofijai, viņš izvērsti nepievēršas “Tiesību filosofijas” argumentācijai par labu kapitālistiskajai sabiedrībai. Viss, ko šajā daļā Markss pasaka, ir tas, ka Hēgelis, apzinot darba nozīmi cilvēka veidošanās procesā, nesaskata darba negatīvo pusi¹³⁰, t.i. risku, ka produktīvā darbība veidos producētāja atsvešināto būtību.

Pieņemot par atsvešinātības definīciju tādu, kas der gan Marksa, gan Hēgeļa koncepcijas gadījumā- ka atsvešinātība ir potencialitātes un aktualitātes nesakritība- ir skaidrs, ka cilvēkiem, kuriem raksturīgas visdažādākās radošuma spējas, nevajadzētu iesaistīties vienveidīgās aktivitātēs, ja viņi ir esenciāli objektīvas būtnes. Savukārt, ja viņu esence atklājās kolektīvā koordinētā darbībā, ko nosaka racionalitāte, tad specializācija kā reiz ir atbrīvojoša. Tāpēc jautājumi par atsvešinātību, par taisnīgo un ētisko kopumā nav risināmi bez zināšanām par to,

---

¹²³ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* §187.

¹²⁴ *Ibid.* §183.

¹²⁵ *Ibid.* §198.

¹²⁶ *Ibid.* §207.

¹²⁷ Tas ir, pieņemot, ka kapitālistiskās darba organizācijas būtiskā pazīme ir darba dalīšana.

¹²⁸ Wood, A. Hegel and Marxism. In Beiser, F.C. (ed.) *The Cambridge Companion to Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 420.

¹²⁹ Hegel, G.W.H. 1952. *Op. cit.* §198.

¹³⁰ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 150.

kas tiek pieņemts, Marksam sakot, ka kāda lietu kārtība ir pretrunā “cilvēka esencei”. Tam viņš detalizētāk pievēršas citos manuskriptos, taču vispirms ir jāaplēš, vai Markss vispār domā kaut ko invariantu, piesaucot cilvēka esenci.

Anahronisms, ar kādu tika publicēti “Ekonomiskie un filosofiskie manuskripti”, licis pārvērtēt, kuras no agrākajām Marksa darbu interpretācijām vairāk atbilst paša Marksa garam. Proti, kaut arī viņa teorija savā attīstībā mainījās, pašam Marksam kļūstot vecākam, “Ekonomiskie un filosofiskie manuskripti” kā vēlākās koncepcijas filosofiskos pamatus sagatavojošais darbs atklāja vismaz agrīnā Marksa domas par cilvēka īpašo stāvokli. Tā kā Marksa lasītāji līdz tam laikam sev jau bija noformulējuši daudzus un dažādus viedokļus par to, kā marksisma ietvaros domāt par cilvēku konstituējošo, “Ekonomiskie un filosofiskie manuskripti” dažas no šādām interpretācijām, kas bija antihumānistiskas, pakļāva nopietniem draudiem.

Interpretācija, kura kaut daļēji tomēr ļautu lasīt agrīno Marksu antihumānisma garā, uz jautājumu par esenci atbildētu, ka Markss ar to domājis vien radošuma principu. Tādā gadījumā cilvēkam nav esenciālu, iepriekš dotu īpašību, kas to ierobežotu.¹³¹ Radikālākā šīs pozīcijas formulējumā cilvēks tiek uzskatīts par vēsturiskās sugas eksistences instanci.¹³² Daļēji šo skatījumu atbalsta “Ekonomisko un filosofisko manuskriptu” teksts. Viņš raksta:

[..] Objekti cilvēkiem nav dabiski objekti kā tie parādās paši par sevi, tāpat kā cilvēka sajūtas nav tādas, kādas tās ir nepastarpināti- kā tās ir objektīvi- cilvēku justspēja, cilvēku objektivitāte.¹³³

Turpat minēts- vēsture ir cilvēka izcelsmes akts.¹³⁴ No tā patiesi var secināt, ka atsevišķais indivīds ir tāds, kas brīvi rīkojas ar objektivitāti, kas ir vēsturiski mantota, taču nav viņa principiālo brīvību ierobežojoša. Taču tas neizslēdz un pat nevar noliegt to, ka aiz vēstures procesā “cilvēciskotajiem” objektiem un mērķiem slēpjas invariantas nepieciešamības. Noteiktu objektu iztrūkums ir cilvēka kā dabiskas būtnes liktenis, tātad tas arī ir vēsturisks motīvs. Vēlākos darbos, kā raksta Fromms, Markss veic nošķirumu starp fiksētajām un relatīvajām dziņām, un pirmās ir universālas.¹³⁵ Vēsturi Marksam raksturo cilvēka evolūcija cīņā ar dabu.¹³⁶ Lai gan *sugas būtnes* koncepts visticamāk ir iecerēts kā tāds, kas uzsver individualitātes brīvības potenciālu un tas ietver sevī vēsturiskumu un cilvēku spēju pārveidot

---

¹³¹ **Dyer-Witheford, N.** 1844/2004/2044: The Return of Species-Being. In *Historical Materialism*. 2004, Vol.12:4. P. 6.

¹³² *Ibid.* P. 7.

¹³³ **Marx, K.** 1988. *Op. cit.* P. 155-156.

¹³⁴ *Ibid.* P. 156.

¹³⁵ **Fromm, E.** *Op. cit.* P. 11.

¹³⁶ *Ibid.* P. 14.

savu vidi, iegribas utt., gan vispārīgā Hēgeļa abstrakciju kritika, gan tas, ka cilvēka dabiskums uzliek konkrētus rīcības ierobežojumus liek domāt, ka Marksa koncepcija iekļauj esenciālistu. Šādam lasījumam par labu vēsta arī tas, ka Markss atsvešinātību pārvarošu domāšanu vietām sauc par humānismu.¹³⁷ Kopumā visos Marksa darbos- tostarp arī vēlinākos- Markss cilvēka gadījumā pieņem kādu iepriekšdotību, kura daudzos gadījumos var netraucēt cilvēka brīvības realizācijai, tomēr veido materiālos nosacījumus viņa eksistencei.¹³⁸ Šajā sfērā ir cilvēka ķermeniskums un fizioloģiskās vajadzības.

1.5. Noslēdzošās piebildes par “Hēgeļa dialektikas un filosofijas kopumā kritiku”

Daudzas no iepriekš aprakstītajām idejām, ieskaitot jau iepriekš pieminētos gadījumus, Markss aizguvis no Feiebaha. Markss piekrīt Feiebaham, kad viņš saka- spekulatīvās filosofijas būtība ir racionalizēta Dieva būtība.¹³⁹ Tāpat viņš jau bija apsūdzējis Hēgeli un ideālistus, ka tie padara spekulatīvo domāšanu (un domātāju) par patiesuma un atsvešinātības mēru;¹⁴⁰ noformulējis, ka tikai jutekliskas būtnes spēj iedarboties viena uz otru.¹⁴¹ Attiecīgi piekrītot šiem punktiem, visa Hēgeļa kritika Marksa izpildījumā ir radniecīga tai, ko īsteno Feiebahs attiecībā pret ideālistu. Šķiet, būtiskākā Feiebaha un Marksa filosofijas atšķirība viņu 19.gs. 40. gadu darbos ir pašu filosofisko darbu mērķis. Feiebahs ideālismā redz solipsisma draudus. Viņš diferencē nepastarpinātu vērojumu, kas ir veikts pirms fantāzijas iesaistīšanās un kas neliek vērojuma centrā pašu subjektu, no tāda, kas veikts jau ar priekšspriedumu.¹⁴² Otrais ir vardarbīgs pret būtni kā vērojuma objektu, jo, uztverē ļaujoties uz domāšanu, nevis sajūtām, subjekts neļauj būtni būt tai, kas tā savā būtībā ir.¹⁴³ Tādēļ viņa nākotnes filosofijas mērķis ir tuvoties īstenām zināšanām, kas pamatotas partikulārās noteiksmēs, ko sniedz priekšmets; tas viņa uzskatos ir iespējams vērojumā, kas neatņem lietas brīvību, bet to arī nepārveido.¹⁴⁴ Savukārt Markss “Tēzes par Feiebahu”, kas tapušas tikai gadu pēc “Ekonomiskajiem un filosofiskajiem manuskriptiem”, sāk šādi:

Visa līdzšinējā materiālisma (ieskaitot arī Feiebaha materiālismu) galvenais trūkums ir tas, ka priekšmetu, īstenību, jutekliskumu uztver tikai objekta jeb

¹³⁷ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 154.

¹³⁸ Fromm, E. *Op. cit.* P. 24.

¹³⁹ Feiebahs, L. Nākotnes filozofijas pamati. No Feiebahs, L. *Kristietības būtība; Nākotnes filozofijas pamati.* Rīga: Zvaigzne, 1983. §5, 160. lpp.

¹⁴⁰ Turpat, §26, 187. lpp.

¹⁴¹ Turpat, §31, 195. lpp.

¹⁴² Feiebahs, L. Nākotnes filozofijas pamati. No Feiebahs, L. *Kristietības būtība; Nākotnes filozofijas pamati.* Rīga: Zvaigzne, 1983. §44, 201. lpp.

¹⁴³ Turpat, §25, 187. lpp.

¹⁴⁴ Turpat, §49, 206. lpp.

vērojuma formā, bet nevis kā cilvēka juteklisko darbību, praksi, ne subjektīvi. [...] Feiebahs grib jutekliskus objektus, kas tiešām atšķiras no domātiem objektiem; bet pašu cilvēka darbību viņš neuztver kā priekšmetisku darbību.¹⁴⁵

Tāpēc Feiebaha filosofija Marksam ir “vērojošais materiālisms”¹⁴⁶ Markss savā filosofijā vēlas radikalizēt domu par cilvēku kā materiāli aktīvu.

Jāpiebilst, ka Markss nepieņem kategorisku materiālisma pozīciju, kāda bija populāra jau viņa laika zinātnieku aprindās.¹⁴⁷ Savu filosofiju tajā laikā viņš distancēja gan no materiālisma, gan ideālisma; viņš centās atrast abu pretējo domas virzienu kopīgo pamatu.

Diskusijai par cilvēka objektīvo esenci vairāk teksta atvēlēts manuskriptos, kur Markss aplūko reāli pastāvošo atsvešinātību, nevis tās šķietamo filosofisko pamatojumu, proti, politiskajai ekonomikai un buržuāziskajai sabiedrībai veltītajos manuskriptos. Tiem jāpievēršas turpmākajās nodaļās.

---

¹⁴⁵ **Markss, K.** Tēzes par Feiebahu. No **Markss, K. & Engelss, F.** *Vācu ideoloģija*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1963. 551. lpp.

¹⁴⁶ Turpat, 553. lpp.

¹⁴⁷ **Fromm, E.** *Op. Cit.* PP. 8-9.

2. Dzimtas būtne un atsvešinātība

Iepriekšējā nodaļā redzams, kādus iebildumus Markss izvirza Hēgeļa filosofijai. Viņam nav pieļaujama objektivitātes kā pakārtotas postulēšana. Viņš uzskata, ka objektīvais ir primārs attiecībā pret ideālo; subjektivitāte ir kaut kas īsteni esošs tikai tad, kad izpaužas objektīvi. Tomēr Marksa materiālisms nav garīgo spēju noliegums, tāda veida materiālisms, kas uzskatītu apziņu par epifenomu. Marksu šķietami šeit neinteresē apziņas izcelsmes izklāsts, viņš tikai postulē, ka tā darbojas objektivitātes laukā. Tāpat tika noskaidrots, ka cilvēkiem piemīt esencialitāte.

Šajā nodaļā apskatīti divi būtiski nojēgumi, kas ļaus iezīmēt Marksa antropoloģiskās nostādes. Tas ir dzimtas būtnes koncepts, kuru izvēršot, Markss "Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos" nonāk vistuvāk cilvēka antropoloģiska apraksta sniegšanai; un tas ir atsvešinātības jēdziens, kas vēsta par to, kā cilvēki var atrasties atraut no šīs savas būtības, kuras esamību Markss uzskata par faktu.

2.1. Dzimtas būtne

Marksa dzimtas būtnes koncepta izcelsmi Kvante piedēvē trim autoriem, pirmais no kuriem ir daudzkārt pieminētais Hēgelis. Sociālā dzimta Hēgelim kalpo par kategoriju, kurā pilnīgāk aprakstīt individuālās dzīves esenci; pie tam, esot mazāk partikulāra, sugas dzīve varot palīdzēt indivīdam pārvarēt viņa trūkumus.¹⁴⁸ Dzimtas un indivīda vienotība indivīdam parādās viņa apziņā- tāpēc pieejama tikai pašapziņai.¹⁴⁹

No Feierbaha Markss antropoloģisko koncepciju par dzimtas būtnei. To, kas ir dzimtas būtne, Feierbahs apraksta "Kristietības būtībā":

Kas gan ir šī cilvēka būtiskā atšķirība no dzīvnieka? Vienkāršākā un vispārīgākā, arī populārākā atbilde uz šo jautājumu ir šāda: apziņa- bet apziņa stingrā nozīmē, jo apziņa tādā nozīmē kā pašapziņa, kā jutekliskas izšķiršanas spēja, uztvere un pat ārēja lietu pazīšana pēc noteiktām acīmredzamām pazīmēm nav noliedzama arī dzīvniekiem. Apziņa vārda stingrā nozīmē ir vienīgi tur, kur kādai būtnei tās dzimta, tās būtība ir izziņas priekšmets.¹⁵⁰

Tātad dzimtas būtnes pirmā pazīme ir savas būtības objektivizēšanas spēja, kas pirmkārt nozīmē pašapziņu kā zināšanu. Tāpat sevis apzināšanā cilvēks atrod bezgalības apziņu, jo,

---

¹⁴⁸ **Quante, M.** Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In **Ikäheimo, H. & Laitinen, A.** (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 243.

¹⁴⁹ *Ibid.* P. 243.

¹⁵⁰ **Feierbahs, L.** Kristietības būtība. No **Feierbahs, L.** *Kristietības būtība; Nākotnes filosofijas pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1983. 37. lpp.

viņaprāt, bezgalīguma apziņas priekšmets ir paša būtības bezgalīgums.¹⁵¹ Tā ir pamatota tajā, ka par apziņas objektu nevar kļūt nekas apziņai principiāli svešs kā tāds, kas iziet ārpus tās robežām.¹⁵² Šajā bezgalībā sakņojas cilvēka brīvība. Pateicoties tai, viņš, atšķirībā no dzīvniekiem, dzīvo patstāvīgu iekšējo dzīvi, kas nav identiska ar ārējo.

Pašapziņu veido objekta apziņa; caur objektu, ar ko cilvēks nonāk saistībā, viņš var izzināt pats sevi:

Arī Mēness, arī Saule, arī zvaigznes aicina cilvēku- izzini pats sevi. Tas, ka viņš tās redz un redz tā, kā viņš tās redz, ir cilvēka paša būtības apliecinājums. Dzīvnieku saista vienīgi dzīvībai nepieciešams gaismas stars, cilvēku turpretim arī vistālākās zvaigznes vienaldzīgā gaisma.¹⁵³

No tā arī izriet, ka visi afekti, ko cilvēkā var izraisīt kāds objekts, ir meklējami paša cilvēka būtībā, Feiebaha vārdiem sakot, viņa “domu spēkā, gribas spēkā, jūtu spēkā”.¹⁵⁴ Tā saistībā ar dzimtas būtību atklājas cilvēka esenciālās objektīvās spējas.

Šo pašu dzimtas būtības definīciju atkārtoti Marks “Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos”, sakot, ka būt par dzimtas būtību nozīmē padarīt savu dzimtu par objektu, pats pret sevi izturoties kā dzimtas pārstāvi.¹⁵⁵ Skaidrības labad viņš turpat norāda, ka dzimtas dzīve ir plašāks nojēgums, kas attiecināms arī uz dzīvniekiem.¹⁵⁶ Tas, kas atšķir dzimtas dzīvi no dzimtas būtības, ir dzimtas būtības universalitāte.¹⁵⁷ Šī universalitāte ir spēja dzīvot neorganiskajā vidē, padarīt apkārtējo pasauli par savu neorganisko ķermeni.¹⁵⁸ Taču tas ir iespējams tikai tad, ja būtnei ir pašapziņa. Tā nodrošina apzinātu dzīves aktivitāti, kas atšķir to no dzīvnieka, kuram dzīves aktivitāte ir nepastarpināta, sakrītoša ar sugas determinācijām.¹⁵⁹ Padarot savu dzīvi kā universālas būtības dzīvi par savu objektu, cilvēks vienlaicīgi padarījis arī savu dzimtu par savu objektu. Līdz ar to viņa sugas spējas ir pakļautas viņa gribai.¹⁶⁰ Visos šajos punktos Feiebaha dzimtas būtības izpratne sakrīt ar to, kā šo jēdzienu lieto Marks.

Jāpiebilst, ka Džons Elsters (Elster), kas mēģinājis veikt Marksa lasījumu atbilstoši spēles teorijai un ir kritisks pret daudzām “Ekonomisko un filosofisko manuskriptu” tēzēm, domā, ka Marksam daļēji nav izdevies diferencēt cilvēkus no dzīvniekiem, vismaz ne ar tiem

---

¹⁵¹ **Feierbahs, L.** Kristietības būtība. No **Feierbahs, L.** *Kristietības būtība; Nākotnes filosofijas pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1983. 38. lpp.

¹⁵² Turpat, 43. lpp.

¹⁵³ Turpat, 40. lpp.

¹⁵⁴ Turpat, 38.-39. lpp.

¹⁵⁵ **Marx, K.** 1988. *Op. cit.* P. 75.

¹⁵⁶ *Ibid.* P. 75.

¹⁵⁷ *Ibid.* P. 76.

¹⁵⁸ *Ibid.* P. 75-76.

¹⁵⁹ *Ibid.* P. 76.

¹⁶⁰ *Ibid.* P. 76.

argumentiem, ar kuriem viņš to centies darīt “Manuskriptos”.¹⁶¹ Viņu nepārlicina dzimtas būtnes jēdziena nepieciešamība kopumā. Tā vietā viņš uzskata, ka cilvēka kā cilvēka vēsturiskā attīstība ir saistīta ar kognitīvo spēju, kas piemīt arī dzīvniekiem; atšķirība esot vien kapacitātē.¹⁶² Praktiski visu pārējo Marksa antropoloģisko domu attiecīgajā laika posmā viņš šķiet norakstām kā radušos 19. gs. zinātnes ierobežojumu dēļ. Tomēr ceļā uz šo secinājumu viņš atdala katru no cilvēka atšķirībām atsevišķam apskatam¹⁶³, uz ko Markss pamatoti varētu iebilst, jo tas ir neiederīgi spekulatīvs paņēmieni. Savukārt uzreiz pēc tam viņš apgalvo, ka dzimtas būtnes jēdziens nav nozīmīgs, lai skaidrotu sevis apziņas veidošanos, tā būtībā tiekot vaļā no visām dzimtas būtnes jēdziena nozīmīgajām implikācijām.¹⁶⁴ Taču šī stratēģija nepamana atšķirību starp daļēju pašapziņu un to pilnā mērā. Šo atšķirību jau iezīmēja Feuerbahs. Ja kādam ir pietiekama pašrefleksijas spēja, proti tāda, kāda padara cilvēku atšķirīgu no dzīvnieka, tad ir arī spēja sevi objektivizēt tādā mērā, lai pamanītu piederību dzimtai. Otrkārt, jāņem vērā, ka Markss visus apziņas objektus uzskata par socializētiem, tāpēc bez apziņas iekšējās saistības ar kopienas objekti nebūtu pieejami cilvēcīgai uztverei, no kurienes arī dzimtas būtnes un apziņas saistības pamatojums.

Visbeidzot trešais autors, kuru Kvante saista ar Marksa dzimtas būtnes jēdziena ģenēzi, ir Mozus Hess (Hess). No viņa Markss esot aizguvis privātīpašuma un esošās, tiesību normās balstītās valsts pastāvēšanu, kas esot nomaināma pret jaunu, apzināti plānotu ražošanas organizāciju, kur indivīds gan būtu vien sugas īpatnis.¹⁶⁵

Marksa uzskatos cilvēks dzīvo tādu objektu pasaulē, kuri ir cilvēciskoti. Objekts kādam parādās saskaņā ar subjekta paša spējām to tvert. Tātad attīstītas esenciālās spējas ļauj subjektam tvert objektīvo pasauli daudzšķautņaini un meistarīgi to pārveidot.¹⁶⁶ Tādējādi objektīvā pasaule kļūst par esenciālo spēju pasauli, un cilvēks nosacīti ir klātesošs visos objektos.¹⁶⁷ Objektivitātē cilvēks rod atgriezenisku saiti, var apzināties savas esenciālās spējas (kas, būdamas viņa aktivitātes esence, ir viņa paša esence), un tur viņš var apzināt savu esenci totāli, ar visām maņām.¹⁶⁸

Radot apkārtējo pasauli pēc savas gribas, būtne apliecina sevi kā dzimtas būtni. Darbs ir sugas aktivitāte, bet atbrīvots darbs ir brīvas (dzimtas) būtnes apliecinājums; dzīvnieks savā

---

¹⁶¹ Elster, J. *Making Sense of Marx*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. PP. 62-68.

¹⁶² *Ibid.* P. 68.

¹⁶³ *Ibid.* P. 62.

¹⁶⁴ *Ibid.* P. 63.

¹⁶⁵ Quante, M. Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 245.

¹⁶⁶ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 108.

¹⁶⁷ *Ibid.* P. 107-108.

¹⁶⁸ *Ibid.* P. 106.

aktivitātē tikai reproducē sevi, saka Markss, bet cilvēks rada nesaistīti ar vajadzību impulsiem, pārveido dabu saistībā ar sevi, rada cilvēciskotu dabu.¹⁶⁹ No tā viņš secina, ka radīt cilvēcīgi var tikai brīvībā. Cilvēka darba objekts ir objektivizēta sugas dzīve.¹⁷⁰ Objekti pastarpina cilvēku savstarpējo mijiedarbību, tie ir mijiedarbības medijs. Šajā ziņā Marksa koncepcija atgādina Hēgeļa “Tiesību filosofijā” rakstīto, kur abstraktās tiesības pārvar moralitāte tad, kad jārisina jautājums par īpašumtiesībām, t.i. viena persona parādās otrai kā cits, kam pieejami objekti (kā uz īpašumtiesībām pretendējošais). Citiem vārdiem sakot, atzīstot īpašumtiesības, viena persona atzīst otru personu. Kā raksta Marksa pētnieks Endrjū Čitijs (Chitty), Hēgeļa gadījumā atzīšana nozīmē cita indivīda atzīšanu tādā veidā, ka tiek atzītas viņa līdzvērtīgās tiesības rīkoties ar savu objektivizēto brīvību (t.i. kā iepriekš norādīts- objektiem, kuros persona ielikusi savu gribu).¹⁷¹ Savukārt Markss tiecas pamatot to, kāpēc cilvēkam būtu jāatzīst kā līdzvērtīgs cits, ņemot vērā viņa vēlmes un vajadzības, un atzīšanu balstot dzimtas kopībā, nevis faktā, ka otrs ir īpašnieks.¹⁷² Ja otrā atpazīst tikai īpašnieku, tad katras personas aktivitāte un interese būtu tikai vērsta uz otra īpašumu, bet ne otru kā subjektu.¹⁷³

Kā norādījis Džeimss Dalijs (Daly), šis ir viens no iemesliem, kāpēc Markss negribīgi runā par tādiem jautājumiem kā līdzvērtība un taisnīgums, kaut gan prasība pēc taisnīguma neizteikti caurvij visu darbu. Hēgelim īpašumtiesībās dzimst moralitāte ar tās pavadošajām tiesībām, kuras ir atsvešinošas, norobežojošas un kalpojošas egoismam, t.i. privātīpašuma pasargāšanai.¹⁷⁴ Ir arī citi iemesli, kas Marksam padara taisnīguma jēdzienu nevēlamu. Tas sevī var ietvert potenciālu ierobežotību (kas traucētu brīvi reaģēt uz citu ētisko prasību pēc cilvēcības). Taisnīgums ir ideja vienkāršiem, konkrētiem gadījumiem, nevis sociālajai totalitātei (piemēram, kad runa ir par konkrētas vērtības kvantitatīvu pārdali). Ja tomēr to censtos uztiest sabiedrībai, tas būtu vispusīgs; no vispusības izrietētu jēdziena formālums, kas padara to abstraktu.¹⁷⁵

Marksa mērķiem argumentēt par labu Feierbaha humānismam šāda domas gaita galīgi nav atbilstoša. Kvante domā, ka Marksam atzīšana ir vienlaicīga ar producēšanu, kas ir atbrīvota- ja cilvēks gūst baudu no tā, ka cits patērē viņa produktu savai vajadzībai, tad vienlaicīgi ir īstenojusies dzīve saskaņā ar dzimtas būtņi un cita atzīšana.¹⁷⁶ Savukārt E. Reno

---

¹⁶⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 77.

¹⁷⁰ *Ibid.* P. 78.

¹⁷¹ Chitty, A. Recognition and Property in Hegel and the Early Marx. In *Ethic Theory and Moral Practice*. Vol. 16, 2003. P. 689.

¹⁷² *Ibid.* P. 692.

¹⁷³ *Ibid.* P. 695.

¹⁷⁴ Daly, J. Marx and Justice. In *International Journal of Philosophical Studies*. Vol 8 (3), P. 359.

¹⁷⁵ *Ibid.* PP. 158-159.

¹⁷⁶ Quante, M. Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 263-264.

(Renault) domā, ka Marksam atzīšanās svarīga savas esences ieraudzīšana citā, un atzīšana uzskatāma par šīs citur esošās esences atzīšanas kognitīvajām sekām.¹⁷⁷

Markss liek uzsvāru uz dzimtas būtnes koncepta sociālo raksturu. Dzimtas būtnes pašapziņas objekts līdz ar tās spējām kā noteiktas dzimtas pārstāvja spējām ir visas dzimtas spējas kopumā. Tāpēc Markss saka, ka, apzinoties sevi kā dzimtas būtni, indivīds zina savas un citu dzimtu būšanas standartu.¹⁷⁸ Viens no veidiem, kā definēt vēsturi, ir to uzskatīt par maņu veidošanās procesu.¹⁷⁹ Maņu sociālajā formā objekta tveršana ir cilvēciskās realitātes tveršana.¹⁸⁰ Tādējādi jebkura aktivitāte divējādi ir uzskatāma par sociālu. No vienas puses, daba, kas ir aktivitātes neatņemams pamats,¹⁸¹ priekš subjekta ir cilvēciskota vēstures procesā; attiecīgi jebkura rīcība balstās materiālajā un nemateriālajā mantojumā. No otras puses, pats subjekts ir sociāli veidojusies būtne un savā rīcībā tāda, kas objektīvi veidojas priekš pārējiem cilvēkiem.¹⁸² Tātad gan aktivitātes materiāls, gan mērķis ir saistīti ar citu.¹⁸³

Kad visas indivīda aktivitātes savā ziņā ir sociāli motivētas un arī to rezultātam ir sociāla nozīme, vietā uzdot jautājumu par indivīda un sabiedrības attiecībām. Indivīds kā dzimtas būtne ir internalizējis ideāli iztēlotu vai reāli piedzīvotu kopienu; viņa kopienas un individualitātes apziņa atšķiras vien ar partikularizācijas pakāpi.¹⁸⁴ Markss aicina nepostulēt sabiedrību kā abstrakciju, kas dihotomiski nostādāma pret indivīdu,¹⁸⁵ un pēc tā arī nav vajadzības, jo jau no viņa objektivitātes izpratnes ir skaidrs, ka jebkurš cilvēka aktivitātes rezultāts ir reāls tikai tad, kad tas var būt priekš cita.

Nemot to visu vērā, cilvēka attiecības ar dabu vienlaikus ir viņa attiecības ar citiem cilvēkiem. Šo apgalvojumu var arī apgriezt: cilvēka attiecības ar cilvēkiem un viņu pašu kā vienu no sugas vienlaikus raksturo viņa attiecības ar dabu. Cilvēciskais dabas aspekts pieejams tikai sociālai cilvēciskai būtnei.¹⁸⁶ Viņa kapacitātes pilnīga īstenošanās- sensuālās realitātes tveršana visā tās daudzējādībā- tādējādi ir sociāls akts. Tādēļ Markss "Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos" izvēlējis attiecības starp diviem cilvēkiem- vīrieti un sievieti- kā uzskatāmāko empīrisko piemēru, kur var novērot, cik ļoti indivīds ir pietuvojies savai esenciālajai un dzimtas dabai.¹⁸⁷ Šo attiecību daba, pēc Marksa domām, norāda uz pakāpi, kādā

---

¹⁷⁷ Renault, E. Three Marxian Approaches to Recognition. In *Ethic Theory and Moral Practice*, 2013. PP. 700-701.

¹⁷⁸ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 77.

¹⁷⁹ *Ibid.* P. 109.

¹⁸⁰ *Ibid.* P. 106.

¹⁸¹ *Ibid.* P. 72.

¹⁸² *Ibid.* P. 105.

¹⁸³ *Ibid.* P. 104.

¹⁸⁴ *Ibid.* P. 105.

¹⁸⁵ *Ibid.* P. 105.

¹⁸⁶ *Ibid.* P. 104

¹⁸⁷ *Ibid.* PP. 101-102.

dzimtas aktivitāte ir kļuvusi viņam universāla, cik lielā mērā viņa vajadzība pēc cita ir vajadzība pēc citas personas.¹⁸⁸

2.2. Atsvešinātība

Cilvēks ir sevi un sabiedrību producējošs. Visa aktivitāte, ko veic indivīds, vienlaicīgi ir apliecināta kā iespējama dzimtai. Ja vienīgais iespējamais veids, kā kāds var apliecināt un realizēt savu dabu, ir savu spēju objektificēšana, tad tas, cik lielā mērā cilvēks dzīvo pilnvērtīgi, ir atkarīgs no cilvēka attiecībām ar objektīvo realitāti. Atsvešinātība ir kā kompleksa parādība, kur, ņemot vērā cilvēcisko spēju manifestēšanos objektos, šis stāvoklis nozīmē savstarpēji saistītu attālināšanos no paša esenciālās būtības, t.i. sevis, un tādā veidā arī no citiem cilvēkiem. Jāņem vērā, ka Marksa koncepcijā atsvešināšanās līdz noteiktai pakāpe uzskatīta par tādu parādību, kam ir pozitīvs aspekts. Kā jau iepriekš pieminēts, viņš uzskata Hēgeļa tēzi par subjekta darbu, veidojot sevi, par teorētisku sasniegumu; un, tā kā esošais ir tikai objektīvs, arī cilvēks, kas objektivizē savas spējas, praktiski tās *atsvešina.*, lai gan šāda atsvešināšana ir vajadzīga tikai tādēļ, lai to tūlīt atceltu, subjektam identificējoties ar produktu.¹⁸⁹

Tas, ka objektīvā dzīves sfēra, kurā cilvēks īstenojas, ir kļuvusi sveša, citiem vārdiem izsakot nozīmē to, ka tā kļuvusi ārēja un kādam citam piederoša; tas nevar būt neviens cits kā cits cilvēks, kas arī var brīvi apropriēt objektus.¹⁹⁰ Tā kā indivīdi paši veido dzimtas raksturu, arī atsvešinātība ir kas tāds, ko producējuši cilvēki, tostarp tie, kas paši ir atsvešināti. Kad kāds rada atsvešinātu produktu, viņš nolemj šo produktu kāda cita apropriācijai; tādējādi kāds cits ir atsvešinātā objekta saimnieks, kas attiecībā pret oriģinālo producētāju ir nostājies kā atsvešinošs spēks, kā tāds, kas konfrontē viņu.¹⁹¹

Šis ir veids, kā cilvēks veido atsvešinātību no citiem netiešā veidā, caur ražošanas attiecībām. Aktivitātes produkts ir piederošs kādam citam, pati producēšana ir atsvešinātības process,¹⁹² jo Marksam ir saistoša tēze par to, ka aktivitātē ir iecerēts viss aktivitātes rezultāts.¹⁹³ Atsvešināta aktivitāte Marksa terminoloģijā ir saukta par atsvešinātu darbu.¹⁹⁴

---

¹⁸⁸ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 102.

¹⁸⁹ Quante, M. Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 241.

¹⁹⁰ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 79.

¹⁹¹ *Ibid.* P. 80.

¹⁹² *Ibid.* P. 73-74.

¹⁹³ Quante, M. Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 241.

¹⁹⁴ *Ibid.* P. 74.

Atsvešinātu darbu subjekts izjūt kā tādu, kas nav viņa spontānās aktivitātes, gribas iniciēts, bet uzspiests kā ārēja nepieciešamība. Šādā darbā viņam nākas tieši apspiest dabiski impulsīvo vēlmi pašrealizēties, tādējādi noliedzot sevi, radot atšķirību starp ķermeni un garu.¹⁹⁵

Strādnieks tādējādi jūtas kā pats tikai ārpus sava darba, un darbā viņš jūtas kā esot ārpus sevis. Viņš jūtas kā mājās tad, kad nestrādā, un, kad strādā, jūtas kā ārpus mājām.¹⁹⁶ Viņa darbs tādējādi nav brīvprātīgs, bet uzspiests; tas ir piespiedu darbs. Tādējādi tas [darbs] nav vajadzības apmierinājums; tas ir tikai līdzeklis, lai apmierinātu vajadzības ārpus tā.¹⁹⁷

Atliek jautājums, kāpēc indivīds iesaistās darbā, kura produkts viņam ir svešs. Ir skaidrs, ka Marksam te padomā ir ražošanas attiecības, kas ir nodibinātas kapitālismā- ar darba dalīšanu, algām, iespēju krāt vērtības un uzurpēt ražošanas līdzekļus. Kapitālismā vairākuma darbs tiek iemainīts pret iztikas līdzekļiem. Marksa līdzšinējo ražošanas attiecību kritika, kura balstīta dzimtas būtnes nojēgumā, tiks apskatīta šī darba nākamajā nodaļā. Pagaidām ir jāpiemin, ka atsvešinātība no darbā izveidotā objekta (kas nozīmē atsvešināšanos no cilvēka darba pārveidotās dabas) un pašatsvešināšanās (proti, aktivitāte, kas nav cēlusies no iekšējas, garīgas nepieciešamības; tā kā produktīva aktivitāte ir vienīgais cilvēka realizācijas veids, piespiedu darbs kā aktivitāte ir sevis zaudēšana)¹⁹⁸ noved pie atsvešināšanās no dzimtas būtnes.¹⁹⁹ Darbs izdzīvošanai rada paradoksu, kur darbs kā dzīves aktivitāte kļūst tikai par līdzekli, lai varētu dzīvot.²⁰⁰ Te atkal jāatgādina būtisko atšķirību starp cilvēku un dzīvnieku- dzīvnieka produkts pieder nepastarpināti viņa ķermenim, cilvēks savu var brīvi lietot.²⁰¹ Ja dzīves aktivitātes būtiskā daļa ir veltīta tam, lai nodrošinātu individuālās fizioloģiskās vajadzības un turpinātu dzimtu, tad cilvēka dzīve vairs nav atšķirama no dzīvnieciskās,²⁰² visa viņa aktivitāte ir vērsta uz sevis reproducēšanu un tā zaudējusi tikai cilvēcībai raksturīgo universalitāti.²⁰³

Šajā atsvešinātības stāvoklī dzimtas dzīve ir nošķirta no individuālās (jo aktivitātes mērķis ir vērsts tikai uz individuālas nepieciešamības apmierināšanu) un šāda dzīvnieciska

---

¹⁹⁵ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 74.

¹⁹⁶ Sal. "Esamība no būtības atdalās vienīgi cilvēka dzīvē, bet arī tad nenormālos, nelaimīgos gadījumos: mēdz gadīties, ka cilvēks neatrodas tur, kur atrodas viņa esamība, kur atrodas arī viņa būtība, bet tieši šīs šķelšanās dēļ viņš patiešām ar savu dvēseli neatrodas tur, kur viņš reāli ir ar savu ķermeni." Feierbahs, L. Nākotnes filozofijas pamati. No Feierbahs, L. Kristietības būtība; Nākotnes filozofijas pamati. Rīga: Zvaigzne, 1983. §27, 188. lpp.

¹⁹⁷ *Ibid.* P. 74.

¹⁹⁸ *Ibid.* P. 75.

¹⁹⁹ *Ibid.* P. 75.

²⁰⁰ *Ibid.* P. 76.

²⁰¹ *Ibid.* P. 77.

²⁰² *Ibid.* P. 74.

²⁰³ *Ibid.* P. 77.

dzīves aktivitāte abstraktā un atsvešinātā formā ir padarīta par dzimtas dzīvi.²⁰⁴ Ar to cilvēka kā sociālas būtnes apziņa ir atcelta. Dzimtas dzīve viņam ir kļuvusi par līdzekli, līdz ar to atsvešināta savā daudzpusīgajā izpausmē.²⁰⁵ Objektīvās attiecības, kurās atrodas katrs cilvēks, kļūst par viņa standartu attiecībās ar visu objektivitāti, tostarp citiem cilvēkiem.²⁰⁶ Ievērojot, ka atsvešināts no objektīvā cilvēks var kļūt tikai ar citu cilvēku starpniecību, proti, kādam uzurpējot cilvēka aktivitātes produktu, Markss nonāk pie tēzes, ka jebkuras atsvešinātības attiecības, kaut vai subjekta attiecības ar objektu, reāli var izpausties tikai cilvēku savstarpējā attiecībā un mijiedarbībā.²⁰⁷

Civilā sabiedrība Marksa uzskatos ir tāda ražošanas organizācija, kuras ietvaros atsvešināta eksistence ir ne tikai aktuāls fakts; tā savos pamatos ir iekārtota tā, ka veicina pretrunas starp individuālo un kolektīvo, dabisko un pret dabisko. Civilā sabiedrība, viņaprāt, ir tik patoloģiski individuālistiska, ka tās ētika savā būtībā ir identiska politiskās ekonomikas slēptajai ētikai,²⁰⁸ kuras vienīgā maksima savukārt ir- tiekties iegūt pēc iespējas vairāk labuma no citiem, lai apmierinātu maksimālu daudzumu egoistisko vēlmju.²⁰⁹ Kvante demonstrē, kā individuālistisks egoisms rada arī izkropļotu priekšstatu par paša lomu ražošanas attiecībās. Iedomājoties gadījumu, kur ir divas personas, kas apmainās ar produktiem brīva tirgus situācijā, pirmkārt, katrs savu produktu uzskata tikai par līdzekli, lai gan otram tas ir mērķis.²¹⁰ Otrkārt, katrs pats sevi uzskata par rīcības mērķi, taču, apmainot savu produktu pret otra, kuru otrs uzskatījis tikai par līdzekli, viņš pats sevi ir apstiprinājis par līdzekli otra gribas apmierinājumam.²¹¹

Kvante tāpat argumentē, ka *apzināta* "radīšana citam" ir tas produkcijas veids, kuru Markss ir iecerējis kā nepieciešamu saskaņai ar dzimtas būtību. Dzimtas būtne pilnvērtīgi var tikt realizēta tikai kopīgā ražošanā; tur indivīds atzīst līdzcilvēku kā līdzvērtīgu, apzinās viņa vajadzību pamatotību un esamību (kas nav pašsaprotami situācijā, kad konkurējošā teorija apgalvo- cilvēks cilvēkam ir īpašnieks²¹²). Šīs vajadzības (un atzīstošās personas gatavība tās atzīt un rīkoties, lai tās apmierinātu) ir patiesā dzimtas būtnes izpausme.²¹³ Tāpēc viena perspektīva, kā pretstatīt atsvešinātību no dabiska stāvokļa ir tāda: pirmajā (brīvas apmaiņas,

---

²⁰⁴ **Marx, K.** 1988. *Op. cit.* P. 76.

²⁰⁵ *Ibid.* PP. 77-78.

²⁰⁶ *Ibid.* P. 79.

²⁰⁷ *Ibid.* P. 80.

²⁰⁸ *Ibid.* P. 121.

²⁰⁹ *Ibid.* P. 132.

²¹⁰ **Quante, M.** Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 259.

²¹¹ *Ibid.* P. 260.

²¹² **Marx, K.** Comments on James Mill, *Éléments D'économie Politique*.

²¹³ **Quante, M.** Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 255.

tirdzniecības) gadījumā objekts tiek veidots, lai radītu un saasinātu nepieciešamību, otrajā- lai to apmierinātu un ar cita apmierinājumu apliecinātu savas spējas un piederību dzimtai.²¹⁴

Tagad ir jāseko Marksa liberālās ekonomikas kritikas izklāstam. Ir pienācis pēdējais brīdis diskusijai piešķirt konkrētu saturu; pie tam, šī kritika bagātīgāk atklāj un praktiski argumentē Marksa priekšstatus par cilvēka *dabiskumu*. Status quo kritika arī iezīmē iespējamās rīcības virzienu, lai cilvēka stāvokli uzlabotu. Fundamentālais mērogs, kādā pārmaiņas pēc šīs koncepcijas būtu nepieciešamas, liek apieties ar Marksa programmu kā ar utopiju (lai gan jāņem vērā, ka “Ekonomiskie un filosofiskie manuskripti” stingrā nozīmē nesatur programmātisku stratēģijas izklāstu, ir tomēr vairāk vērojošs darbs). Šķiet, daļēji šī mēroga dēļ Markss uzliek pārmaiņu īstenošanas atbildības slogu vēsturei.

---

²¹⁴ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 255-256.

3. Līdzšinējā stāvokļa kritika

Šajā nodaļā izklāstīta kapitālisma kritika tā, kā to pasniedzis Markss, tāpēc šeit uz brīdi tiek pieņemts viņa skatupunkts.

3.1. Kapitālisma kritika

Kapitālistiskā sabiedrībā ar tās darba dalīšanu un industriālo ražošanas mērogu par normu ir pieņemts tas, ka cilvēka aktivitātes produkts tiek nodots citiem, apmaiņā saņemot abstraktu vērtības ekvivalentu naudas izteiksmē. Markss šādā lietu kārtībā saskata potenciālu bezgalīgai atsvešinātībai. Pirmkārt, visi cilvēciskās aktivitātes produkti var tikt atsvešināti vai pat cilvēciskā aktivitāte pilnīgi atcelta, dodot vietu mehāniskai vai dzīvnieciskai. Otrkārt, nauda kā universāla vērtība abstrahē cilvēku no konkrētas objektivitātes un ar to- no viņa patiesās dzīves sfēras.

Kapitāls ir akumulēts, no tā veicējiem atsvešināts darbs.²¹⁵ Attiecībā pret darba veicēju, no kura darbs ir atsvešināts- kapitāls ir *objektīvā cilvēka atsvešināšanās manifestācija*, savukārt pats strādājošais- *subjektīvā manifestācija*.²¹⁶

Situācija, kad objekts uzsāk patstāvīgu eksistenci kā svešs tā radītājam, Marksa domā atļauj iezīmēties tematam, kuru Markss pats vismaz “Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos” neizvērs atklāti, bet kurš tomēr ir šķietami klātesošs visa teksta garumā- jautājumam par taisnīgumu. Tas, kurš dzīvo tikai izdzīvošanai, ir sociāli neeksistējošs, un līdz ar to- beztiesīgs. Bet pat atsvešinātā aktivitātē rodas vērtības. Tāpēc Marksa liberālās ekonomikas kritika sākas no acīmredzami patiesās atziņas par vērtību nevienmērīgu sadali- aprakstot strādnieku un kapitālistu pretstāvēšanu.

Kapitālismu raksturo vispārēja būtības ārējība. Tādējādi tā parādības ir savstarpēji saistītas. Kapitālisti (kā bagātnieki vai ražošanas līdzekļu īpašnieki) un strādājošie ir pretstatīti, un tomēr atkarīgi viens no otra. Tas, kā atkarīgi ir strādājošie, ir skaidrs- vairums no viņiem pieder *proletariātam*. Tas ir- šķirai, kurai nepieder kapitāls un nav ienākumu no rentes.²¹⁷ Šī šķira, esot bez atbilstošas ražošanas bāzes, ir atkarīga no piekļuves svešam kapitālam (jo kapitāls ir valdošs spēks pār darbu un tā produktiem²¹⁸), cita cilvēka īpašumam. Kapitālists savukārt (vismaz sākotnējā Marksa analīzes daļā) ir brīvs cilvēks, jo viņam šis ražošanas pamats ir piederošs. Kapitālista privilīģētā pozīcija gan saglabājas vien tik ilgi, kamēr- un tas ir acīmredzami- viņam pieder kapitāls. Industriālā kapitāla gadījumā viņš neiegulda savu darbu

---

²¹⁵ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 36.

²¹⁶ *Ibid.* P. 85.

²¹⁷ *Ibid.* P. 27.

²¹⁸ *Ibid.* P. 36.

tajā un arī nevarētu ar savu darbu vien izmantot kapitāla potenciālo produktivitāti. Tā vietā viņam ir nepieciešami darbinieki, kas liek kapitālam strādāt; vēl svarīgāk kā gūt no kapitāla peļņu ir nodarbināšanā saglabāt un palielināt pašu kapitālu, kas nav nekas cits, kā vien akumulēts darbs.²¹⁹ Algas, ko kapitālists izmaksā darbiniekiem, būtībā uzskatāmas par kapitāla uzturēšanas izmaksām.²²⁰

Kapitālists tāpēc uzskata darbiniekus par ražošanas līdzekli; viņam tā ir dehumanizēta šķira, kura, kā jebkurš cits resurss, pakļaujas brīvā tirgus pieprasījuma un piedāvājuma likumiem un kura ražošana attiecīgi atkarīga no patēriņa.²²¹ Tāpēc kapitālists darbaspēku uzskata par kapitāla daļu.²²² No viņa perspektīvas nenodarbināti cilvēki ir lieka greznība.²²³ Kapitāls strādājošo konfrontē kā svešs, naidīgs spēks, par spīti tam, ka kapitāls savā būtībā ir paša strādājošā darba rezultāts.

Kaut gan kapitālista un darbinieka savstarpējā atkarība esošo īpašumattiecību ietvaros ir nenoliedzama, kapitālists kā indivīds atrodas izdevīgākā pozīcijā, nekā darbinieki. Pirmais manuskripts, kas ir empīriski izvērstākais no visiem, iekļauj izvērstu argumentāciju par to, kā strādājošais atrodas paverdzinātības attiecībās, kurām pieņemtajos ekonomiskajos nosacījumos ir tendence kļūt visaptverošākām. Markss domā, ka kapitālistam, kurš strādājošo šķiru uzskata līdzekli sava kapitāla nodarbināšanai, nav pamata izmaksāt algas, kas pārsniegtu absolūto darbības saglabāšanai nepieciešamo minimumu.²²⁴ Otrkārt, viņam nav iemesla pasargāt darbiniekus no zaudējumiem, ko izraisa tirgus nestabilitāte. Kad tirgus situācija ir nelabvēlīga, viņa tiešajās interesēs ir pasargāt kapitālu; sliktas tirgus situācijas gadījumā kapitālists zaudē daļu no sava īpašuma, savukārt darbinieki var zaudēt savu iztiku un eksistenci.²²⁵

Kapitāls kā naudas vērtībā konvertējams īpašums, saskaņā ar Marksu, ir vieglāk pasargājams no tirgus nestabilitātes atsevišķu nozaru ietvaros, jo kapitāls tad ir pārvirzāms citur, kur tas varētu turpināt pelnīt.²²⁶ To pašu nevar apgalvot par strādājošajiem, kuri pieaugošās industriālās ražošanas sakaru komplicētības dēļ strādā arvien specializētāku darbu. Viņi darba dalīšanas dēļ iegūst šauru specialitāti, kas traucē pārorientēties.²²⁷ Darba dalīšanai ir citas nepatīkamas sekas uz darbinieku dzīvi. Pirmkārt un galvenokārt- tā padara darbu arvien degradējošāku. Katra strādājošā darbs kļūst vienpusējāks un atgādina mehānisma veikto.²²⁸

---

²¹⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 22.

²²⁰ *Ibid.* P. 86.

²²¹ *Ibid.* P. 20.

²²² *Ibid.* P. 122.

²²³ *Ibid.* P. 121.

²²⁴ *Ibid.* P. 20.

²²⁵ *Ibid.* P. 21.

²²⁶ *Ibid.* P. 20.

²²⁷ *Ibid.* P. 20.

²²⁸ *Ibid.* P. 22-23

Otrkārt, darba dalīšana nostāda strādājošo tiešā konkurencē ar ražošanas iekārtām un tehnoloģijām, jo viņu darbs kļūst tik primitīvs, ka to iespējams aizstāt ar progresējošajām tehnoloģijām.²²⁹ Proletariāta pārstāvji ekonomiskās attiecībās ir abstrakcija- strādājošie-, un tiem, kas domā par ekonomiku teorētiski, viņi ir esoši vien tad, kad ir darbaspējīgi.²³⁰ Tādējādi tie politiskās ekonomikas perspektīvā nav atzīti tādā pašā mērā, kā kapitāla turētāji.

Princips, ka cilvēciskā mijiedarbība tiek pastarpināta ar objektīvo, kapitālistiskā tirgus realitātē arvien ir aktuāls. Tikai tur visu attiecību centrs ir kapitāls, kas indivīdiem palīdz izgūt labumu. Darbiniekus un kapitālistus tas drīzāk saista akcidentāli. Taisnība, strādājošais bez sava kapitāla ir nepastarpināt atkarīgs no tūlītējas piekļuves tam. Taču kapitāls visus vienlīdzīgi saista kā bezpersonisks spēks; strādājošajos un pašos kapitālistos, kā ar laiku izrādās, nav kvalitatīvas atšķirības, kas kapitālu kā objektu pirmajiem padarītu svešu, bet otrajiem- pārvaldāmu. Vēsture, kurā industriālais kapitālisms ir pārvarējis feodālismu, pēc Marksa domām pierāda, ka īpašuma pilnveidošanās virziens ir tiekšanās uz tādu īpašuma formu, no kuras ir pazudušas pilnīgi visas cilvēciskās kvalitātes. Vēsturiski zeme bija saistīta ar tās īpašnieku un viņa regālijām, tā bija materiāls sava īpašnieka turpinājums ar personisku raksturu.²³¹ Feodālis pat nebija ieinteresēts savākt visu iespējamo renti, ko potenciāli varēja iegūt- tādā ziņā vēl nebija monopolists.²³² Taču zemes īpašnieki pamazām kļuva par kapitālistiem, jo viņi nevarēja izbēgt no ražošanas procesu saplūšanas visaptverošā industrijā un savstarpējo sakaru attīstības. Tie bija apstākļi, kuru ietekmē zeme tirgus ekonomikas kontekstā zaudēja ārējās, no cilvēka neatkarīgās īpašības. Zemes īpašnieki kā industrijas materiālu apgādātāji nonāca savstarpējā brīvā konkurencē, un fiziokrāti identificēja darbu kā zemes vērtību atraisošo spēku, iniciējot procesu, kura rezultātā par vērtības esenci arī lauksaimniecībā kļuva abstrakts darbs, nevis konkrētās zemes materiālās īpašības.²³³ Feodālisma norieta un romantiķu ekonomiskā naivuma piemērs parāda to, ka privātīpašuma attīstītākā forma- kapitāls²³⁴- ir abstrakts un tādējādi vienaldzīgs pret jebkuru.²³⁵ Veiksmīga kapitālista piemērs sākotnēji var likt apšaubīt šo tēzi. Industriāls ražotājs, kura rīcībā jau akumulējies pietiekami ievērojama bagātība, veiksmīgi var dzīvot no dividendēm, apmierināt savas ekstravagantās ieceres un vēlmes. Citiem vārdiem sakot, viņš var izvēlēties patērēt daļu no kapitāla, kas pieder viņam, lai ar to rīkotos, kā vien viņš vēlas. Tomēr, kad viņš pompozi un bezjēdzīgi sev neko neliedz, viņš vienlaicīgi izšķiež svešu darbu savu pārākuma īpašuma

---

²²⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 24.

²³⁰ *Ibid.* P. 27.

²³¹ *Ibid.* P. 55.

²³² *Ibid.* P. 64.

²³³ *Ibid.* P. 87-89.

²³⁴ *Ibid.* P. 98.

²³⁵ *Ibid.* P. 126.

apliecinājumam; bet ar šo aktu bagātais padara parniecīgām un veltīgām darba spējas, kas veidojušas viņa kapitālu, tā devalvējot dzimtas būtņi kā tādu.²³⁶ Strādnieku stāvoklis ir nožēlojams arī šādā griezumā, un kapitālistam pieaugošas konkurences (lielāka konkurējošā kapitāla) priekšā ir jādara viss, lai nenodzīvotu savu īpašumu un nepievienotos pieaugušajam proletāriešu pulkam. Ar laiku viņa ekstravagance no pamataktivitātes kļūst par kapitālista rekreāciju, lai iegūtu spēkus viņa patiesajai un nopietnajai nodarbei- kapitāla apsaimniekošanai.²³⁷ Kapitālists tad nododas kalpot starpniecībai starp svešinieku un viņa vēlmī.²³⁸

3.2. Privātīpašums

Tāpat agrāk bagātība konfrontēja cilvēku objektīvi, kā ārējība, taču brīvā tirgus ekonomika ielikusi *privātīpašuma* esenci cilvēkos, atklājot, ka privātīpašums nav nekas cits, kā vien atsvešināts darbs.²³⁹ Privātīpašums Marksa skatījumā ir centrālā atsvešinātības izteiksme (tas arī parādās kā materiāli iemiesota atsvešinātība²⁴⁰). Darbs ir tā subjektīvā esence; privātīpašums brīvās tirgus ekonomikā parādās kā patstāvīga patība.²⁴¹ Tādējādi, kamēr strādājošais producē vērtību, kas palielina kapitālu, viņš atsvešina no sevis savu pasauli, lai ar atsvešināto produktu padarītu lielāku un spēcīgāku viņu ekspluatējošo citādību.²⁴² Tas tā ir saskaņā ar iepriekš minēto ekonomisko likumsakarību, saskaņā ar kuru kapitālists cenšas algās novirzīt pēc iespējas mazāku kapitāla produktivitātes daļu, tā vietā to reinvestējot (jo kapitāla spēja radīt peļņu ir korelatīva tā apjomam)²⁴³. Attīstība, kurā ir ieinteresēti kapitālisti, ir šāda rakstura- bagātības palielinājums tautsaimniecībā, palielinot pirktspeju, rada šķietami vispārēju labumu, bet privātīpašums iekļauj sevī pretrunu- darbu kā subjektīvo privātīpašuma esenci, kas ir atrauts no īpašuma un kapitālu kā objektīvizētu darbu, kas atrauts no darba procesa.²⁴⁴

Marksa novērojums par politisko ekonomiku (liberālās ekonomikas zinātni) ir šāds: tās teorētiski sāk savu izklāstu, pieņemot privātīpašumu par pašsaprotamu un neatceļamu.²⁴⁵ Tādējādi atsvešinājuma situācija liberālās ekonomikas ietvaros tiek naturalizēta, un viss tālākais skaidrojums, kur jau kā likumsakarība izriet atsvešinātība no produkta, kapitāla akumulācija un vispārējais egoisms parādās kā dabiskā situācija. Ar privātīpašuma esences novietošānu cilvēkā

---

²³⁶ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 125.

²³⁷ *Ibid.* P. 128.

²³⁸ *Ibid.* P. 116.

²³⁹ *Ibid.* PP. 93-94.

²⁴⁰ *Ibid.* P. 103.

²⁴¹ *Ibid.* P. 93.

²⁴² *Ibid.* P. 71.

²⁴³ *Ibid.* P. 42.

²⁴⁴ *Ibid.* P. 99.

²⁴⁵ *Ibid.* PP. 69-70.

kā abstrakcijā liberālajiem ekonomistiem privātīpašuma tiesības kļūst universālas.²⁴⁶ Tālāk jau liberālie ekonomisti šķietami ir aprakstoši. Tomēr Markss viņu koncepcijās saskata noteiktas moralitātes dīgli. Tā uzdodas par brīvības moralitāti, jo atceļ visus ierobežojumus, kas, atceļot personificētas īpašības, kavē īpašuma apriti, atbrīvojusi pat nekustāmo īpašumu.²⁴⁷ Praktiski šīs brīvības izpausme ir visu vērtību iespējamā konvertēšana naudā. Savukārt personisks sasniegums šādā moralitātes izpratnē ir abstraktās vērtības- naudas- akumulēšanā. Cilvēka dzīves aspektā visas maņas tiek notrulinātas un aizstātas ar vienu vienīgu sajūtu- piederību.²⁴⁸ Visa ražošana ir orientēta vienīgi uz utilitāri noderīgu, t.i. tieši patērējamu produktu veidošanu.²⁴⁹

Savdabīgā izrietošā atziņa ir tāda, ka liberālā ekonomika ir askētisma mācība. Visu tirgus dalībnieku mērķis, lai saglabātu savu brīvību un pretotos nonākt stāvoklī, kurā izdzīvošanas labad veic degradējošu darbu, ir sakrāt pēc iespējas vairāk.²⁵⁰ Taču krāšana pieprasa attieksanos tieši no tām brīvībām, kuru dēļ cilvēki cenšas kapitalizēt. Tādējādi tirgus ekonomikas teorētiķi māca mainīt īstu aktivitāti pret tās abstrakciju. Kapitālismā vienīgā vajadzība, kas tiek producēta, ir vajadzība pēc naudas.²⁵¹

3.3. Nauda

Nauda veido starpniecību starp vajadzību un tās objektu.²⁵² Pastarpinot objektus, tā pastarpina indivīdus pašus un viņu saites ar citiem; nauda ir universālā saite.²⁵³ Tās šķietami dievišķās īpašības- spēja pārvērst potenciālo par aktuālo, indivīdam dotā iespēja paveikt to, ko viņš viens nespētu- patiesībā ir atsvešināto cilvēka dzimtas spēju īpašība.²⁵⁴ Tātad nauda spēj realizēt indivīda ieceres, kas citkārt būtu iespējamās tikai iztēlē; tās neesamība liek reālas potencialitātes tās abstraktās vērtības iegūšanai, t.i. padara reālas ieceres par vien iztēlotām, nereālām.²⁵⁵ Šādā veidā katra konkrētā cilvēka īpašība zaudē nozīmi, tās var transformēt naudas esamība vai neesamība. Šis Marksa pieņēmums parāda, ka viņa rīcības teorijā par piemītošām spējām tiek pieņemtas tās, kuras uzrāda rīcības galarezultātu. Un tajā pašā laikā naudas universālās spējas, šķiet, viņš uzskata par realitāti izkropļojošām. Jādomā, ka viņa ieskatos konkrētas, nevispārināmas un abstraktā vērtībā nekonvertējamās cilvēka ikdienas parādības nes

---

²⁴⁶ *Ibid.* P. 94-95.

²⁴⁷ **Marx, K.** 1988. *Op. cit.* P. 90-91.

²⁴⁸ *Ibid.* PP. 106-107.

²⁴⁹ *Ibid.* P. 128.

²⁵⁰ *Ibid.* P. 116.

²⁵¹ *Ibid.* P. 116.

²⁵² *Ibid.* P. 137.

²⁵³ *Ibid.* P. 138.

²⁵⁴ *Ibid.* P. 138.

²⁵⁵ *Ibid.* P. 139.

konkrētu, barterī neiemaināmu vērtību. Tādējādi dažādu fenomenu partikularitāte ir uzskatīta par esenciālu to pazīmi, to būtība ir zaudēta abstrakcijā. Markss, šķiet, domā, ka attiecībās, kur visas saites aizstātas ar vienu abstrakto, arī attiecību modalitātes dažādība ir likvidēta. Līdz ar to, cilvēka dzīve kļuvusi nabadzīgāka, pat ja viņš ir ekonomiski pārticis un ar brīvo laiku. Tātad ir kvalitatīva atšķirība starp kādu seku panākšanu ar sveša darbaspēka palīdzību un to izraisīšanu pašam. Jādomā, ka atšķirība ir konkrētā, objektīvā pašrealizācijā.

Liberālā ekonomika kā morāla sistēma ir pretrunīga ne tikai sevī (tās klasisko teorētiķu domas ir atšķirīgas par to, vai luksusa preces ir pozitīvi vērtējama parādība, jo to esamība liek pārkāpt taupības ideālu, bet veicina naudas apriti)²⁵⁶, bet nav saskaņojama ar priekšrakstiem par morālu rīcību citās dzīves jomās. Markss domā, ka ekonomika tikai citādi izsaka morāles likumus, un šķietamā opozīcija radusies no vispārējās atsvešinātības.²⁵⁷ Ekonomiskie likumi, kas virspusēji izliekas esam ētiski neitrāli, kā aktivitāti aprakstoši (vai nosakoši) patiesībā atstāj iespaidu uz moralitāti.

Markss redz nepieciešamību novērst atsvešinātību. Uz to ir vērsta vēsture. Vienā no vēstures jēdziena formulējumiem, kas ir klātesošs “Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos”, ir teikts, ka visa vēsture ir sagatavošanās process tam, lai cilvēks kļūtu par jutekliskās apziņas objektu, tā padarot cilvēcību par indivīda nepieciešamību.²⁵⁸ Kad tas notiktu, esošā sociālā organizācija vairs nevarētu pastāvēt. Atsvešinātība moralitātē un zinātnē būtu pārvarēta, rodies jaunai zinātnei, kas skatītu cilvēku caur dabu un otrādi; sociālajā jomā īstenotos sociālisms kā humānisms.

---

²⁵⁶ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 119.

²⁵⁷ *Ibid.* PP. 120-121.

²⁵⁸ *Ibid.* P. 111.

4. Utopija un jaunā cilvēku izpratne

4.1. Komunisms un sociālisms

Principiālā problēma, kas vēstures gaitā ir jāpārvar, ir privātīpašuma esamība, kas vienlaikus gan iekļauj sevī cilvēka objektivizēšanu, bet otrajā solī arī- atsvešinātību, kas ir tās esencē.²⁵⁹ Visas institūcijas, kurās cilvēks ir atsvešināts no sevis un citiem, kur viņš nepieder sev un ir atkarīgs no citiem, ir privātīpašuma kustības sociālās izpausmes. Tādēļ, lai atgrieztu cilvēka esenci pie viņa, ir nepieciešama pozitīva privātīpašuma pārvarēšana.²⁶⁰ Cilvēkiem bez īpašuma, bet ar labi noregulētām attiecībām ar citiem, atkrīt nepieciešamība ekspluatēt citus.²⁶¹

“Ekonomiskajos un filosofiskajos manuskriptos” Marksam šķiet, ka sociālisms ir sasniedzams tikai caur starpposmu, kurā ir apzināta sociālisma koncepts (cilvēks cilvēka dēļ), bet ne esence (privātīpašuma totāla pārvarēšana).²⁶² Agrīnais Markss šo starpposmu dažādās vietās sauc par *komunismu* vai *negatavu komunismu*.²⁶³ Tikai vēlākos darbos ar šo terminu viņš apzīmēs savu utopisko sabiedrības organizāciju.²⁶⁴ Komunisms šajā darbā ir darba un īpašuma attiecības vispārināšana.²⁶⁵ Tā ietvaros tiktu apmierināta prasība pēc vienlīdzīgas sadales. Tā tiktu īstenota, atceļot kapitāla piesaisti konkrētām personām, sabiedrībai kļūstot par abstraktu kapitālistu, kura īpašumam kā producēšanas bāzei varētu piekļūt ikviens.²⁶⁶ Jādomā, ka Markss identificē nepieciešamību pēc šī pārejas posma, ņemot vērā divas viņa kapitālisma kritikas premisas- ka kapitālam ir tendence saplūst kopā un ka tas attīstās, atmetot visas personificējošās iezīmes. Komunisms tomēr neatrisinātu fundamentālo atsvešināšanas problēmu. Tā ietvaros saglabātos alga kā kompensācija par atsvešinātu darbu, attiecīgi cilvēks joprojām producētu atsvešinātus produktus bez savas iekšējās motivācijas.

Virspusēji atsvešinātības pārvarēšanas mēģinājumi, cīnoties tikai ar vienu tās simptomu- ienākumu nevienlīdzību- Marksam ir skaudības izraisīta personības negācija, kur vienlīdzības panākšana ir motivēta ar trūcīgo skaudību.²⁶⁷ Tā ir mākslīga vienādošana, kas tiecas ieviest iepriekš noteiktu izpratni par dzīves iztikas minimumu.²⁶⁸ Neattīstīts komunisms

---

²⁵⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 106.

²⁶⁰ *Ibid.* P. 103.

²⁶¹ Daly, J. *Op. cit.* P. 353.

²⁶² Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 102.

²⁶³ *Ibid.* P. 123.

²⁶⁴ “Politiski ekonomiskajos manuskriptos” viņš gan neizmanto šo terminu konsekventi, piemēram, 102. lpp., visticamāk arī 111. lpp. “komunisms” ir izmantots, domājot “sociālisms”. Tā rezultātā arī sekundārajā literatūrā dažkārt novērojams tas, ka abi jēdzieni izmantoti kā ekvivalenti.

²⁶⁵ *Ibid.* P. 100.

²⁶⁶ *Ibid.* P. 82.

²⁶⁷ *Ibid.* P. 101.

²⁶⁸ *Ibid.* P. 101

Marksa uzskatos nes sevī negācijas negāciju.²⁶⁹ Tā, kā jau iepriekš noskaidrots, ir tikai sākotnējā stāvokļa leģitimācija.

Komunismu Markss tomēr uzskata par politisko priekšnoteikumu jaunajai cilvēces pašapziņas pakāpei, kas būtu sociālisms. Sociālisms ir pozitīva privātīpašuma transcendence, kas ir *humānisms* jeb *naturālisms*. Tai jā sākas kā ideālistiskai kustībai,²⁷⁰ kurā ateisms kā Dieva negācija ir pārvarēta, galu galā aktualizējoties jutekliskajā, reālajā dzīvē kā pozitīvajai realitātei, nepastarpinātai caur komunismu kā privātīpašuma negāciju.²⁷¹ Ateisms kā negācija ir atmests, jo sociālisti apzinātos, ka cilvēka sākotne ir pašveidojošā dabā, nevis abstrakcijā.²⁷² Attiecīgi sociālismā domāšana un zinātne balstītos jutekliskajā.

Stilmans raksta, ka Markss nemaz necer atrast utopisko sabiedrisko iekārtu, kur vajadzības būtu izsmeltas; tā vietā viņš tiecas domāt par sabiedrību, kur vajadzību producēšanas temps būtu samērots ar sabiedrības spējām tās apmierināt.²⁷³ Vajadzības ir atkarīgas no kultūras; attīstoties tai, daudzas no iepriekšējām vajadzībām varbūt arī tiek apmierinātas, bet rodas jaunas, aktuālajai sabiedrības attīstības pakāpei raksturīgas.²⁷⁴ Markss “Pirmajā manuskriptā” citē Vilhelmu Šulcu (Schulz), kurš raksta, ka, pieaugot tirgus piedāvājuma daudzveidībai (kas ir iespējamo vēlmju un iegribu daudzveidība), strādājošie kļūst *relatīvi* nabadzīgāki.²⁷⁵ Vietām Markss industrializāciju nosoda par to, ka tā kvantitatīvi palielina cilvēkam atsvešināto pasauli, bet vietām šķiet izmantojam šo apsūdzību- ka tā ražo vēlmes, bet ne to apmierinājumu, tā palielinot nabadzību. Kapitālistiskā nabadzība ir degradējoša un sevi padziļinoša. Bet no arī sociālisma apstākļos būtu dialektiska nepieciešamība pēc nepiepildītām vēlmēm, lai rosinātu kaislību un caur to arvien pilnveidotu cilvēka spējas²⁷⁶ (to Markss dēvē par “bagātīgu cilvēka vajadzību”).²⁷⁷

Taču sabiedrības turīgums ir sekundārs sociālisma mērķis. Viņš raksta, ka sociālisms ir:

[..] patiesais risinājums konfliktā starp cilvēku un dabu un starp cilvēku un cilvēku- patiesais risinājums cīņā starp eksistenci un esenci, starp objektivizēšanu un pašapliecināšanos, starp brīvību un vajadzību, starp indivīdu un gribu.²⁷⁸

---

²⁶⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 123.

²⁷⁰ *Ibid.* P. 103-104.

²⁷¹ *Ibid.* P. 113-114.

²⁷² *Ibid.* P. 113.

²⁷³ Stillman, P. Scarcity, Sufficiency, and Abundance: Hegel and Marx on Material Needs and Satisfactions. In *International Political Science Review*. 1983. Vol. 4 No. 3. P.301.

²⁷⁴ *Ibid.* P. 296.

²⁷⁵ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 28-29.

²⁷⁶ Stillman, P. *Op. cit.* P. 304.

²⁷⁷ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 111.

²⁷⁸ *Ibid.* P. 102-103.

No sociālisma perspektīvas vēsture apziņai pašai kļūs par tās veidošanās aktu.²⁷⁹ Pats svarīgākais- cilvēks būs pilnīgi atrisinājis pretrunu ar dabu.

Sociālisma mērķis- atbrīvots cilvēks, kas uztver savu esenci ar visām savām maņām, tas ir, izmanto visu savu potencialitāti, ko aktualizējusi sabiedrība, veidojot cilvēciskotu dabu. Viņš arī ir neatkarīgs patstāvības ziņā, lai gan nepieciešamību apmierinājums joprojām ir sabiedriski veidots produkts.²⁸⁰ Tātad Marksa projektā atsvešinājuma un gara nabadzības problēmas risinājuma meklējumi daļēji norit līdzīgā gultnē, kā Hēgelim- tiek meklēta metode, kā, atrisinot individuālā un vispārīgā pretrunu, mazināt spriedzi starp subjektīvo un objektīvo.

4.2. Jaunā zinātne

Privātīpašuma atcelšana nozīmētu visu līdzšinējo sabiedrisko institūciju izzušanu, jo, kā identificēja Markss, to vienīgais cēlonis ir privātīpašuma kustība. Attiecīgi eksistējoša psiholoģija pēta cilvēku saistībā ar utilitārām objektivizācijas formām, ko producē industrija. Lai arī tā apliecina cilvēka produktīvās spējas, tās objekti patiesībā ir cilvēka potenciāls atsvešinājumā.²⁸¹ Markss šajā dzīves posmā uzskata, ka līdzšinējā industriālisma vēsture ir pilnā mērā uzskatāma par pilnvērtīgu *antropoloģisko vēsturi*; dabaszinātnes, lai arī atsvešināti caur industriju, ir piekļuvušas cilvēka dzīvei un to kardināli izmainījušas. Savukārt filosofija šai attīstībai nav tikusi līdzī.²⁸²

No izteikumiem šajā teksta vietā noprotams, ka filosofijas kā dzimtas pašapziņas attīstībai jābūt tam spēkam, kas nestu sociālismu kā humānismu. Ar filosofijas palīdzību dabaszinātnēm būtu jāzaudē līdzšinējā abstraktā tendence un jākļūst par patiesu cilvēka dabaszinātņi, nevis caur industriju atsvešinātu.²⁸³ Bet šeit jauna “filosofija”, šķiet, domāta kā noteikta apziņas attīstības pakāpe, jo, kā norādījis Brudnijs, Markss izslēdz iespēju, ka sociālismam atbilstoša apziņa varētu nākt pirms paša sociālisma.²⁸⁴ Gan Feiebaham, gan Marksam sapratne par patiesu dzīvi varētu rasties tikai tad, kad tā tiek īstenota.²⁸⁵ Tas var notikt tikai vispārīgi- ja pat varētu teorētiski iedomāties kādu, kas kapitālisma apstākļos atrastos brīva cilvēka mentalitātē, spētu objektus tvert ar atraisītāku potencialitāti, tad šis īpatnis būtu kvalitatīvi atšķirīgs no pārējās sabiedrības, tātad- atrauts no tās un nespējīgs iedzīvināt atsvešinātību pārvarošo komunālo ražošanu.²⁸⁶

---

²⁷⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 103.

²⁸⁰ *Ibid.* P. 112.

²⁸¹ *Ibid.* P. 109-110.

²⁸² *Ibid.* P. 110.

²⁸³ *Ibid.* P. 110.

²⁸⁴ Brudney, D. Justifying a Conception of the Good Life: The Problem of the 1844 Marx. In *Political Theory*. Vol. 29 (3). P. 380.

²⁸⁵ *Ibid.* P. 379.

²⁸⁶ *Ibid.* P. 384.

Cilvēks, kā iepriekš vairākkārt ir norādīts, ir sociāls produkts, tāpēc emancipēts indivīds pagaidām iztēlojams tikai teorētiski. Lai precizētu, kāda būtu brīva apziņa, kā tai parādītos pasaule un kāda likumsakarīgi būtu cilvēku savstarpējā satiksme, Markss nevar paļauties ne uz filosofiju, kas nevar izbēgt no abstrakcijas, ne vēsturi, kur šāda apziņa nav atrodama. Pasaule savā patiesumā atklātos tikai brīvam cilvēkam; tāpat arī sociālisma galīgais pamatojums- brīvas ražošanas nodrošinātas dzīves aktivitātes pilnvērtīgums- atklātos tikai tur, tikai kādam ar emancipētām maņām.²⁸⁷

Vairākās vietās esam redzējuši, ka Markss par reālu cilvēku dzīvi un vēsturi uzskata gan viņu dzīvošanu atsvešinātos apstākļos, gan sociālistiskajā utopijā, kurai vēl jārodas. Tas, ko mēs zinām par sociālisma apstākļiem- lai tie būtu iespējami, mums ir jāproducē priekš citiem un citiem ir jātver producētie objekti tā, kā tie ir mums.²⁸⁸ Sociālās un dabaszinātnes vairs nebūtu diferencējamas, jo to atšķiršana saglabātu mākslīgu un atsvešinošu subjektīvā un objektīvā *tematisku* nošķirumu zinātnē. Arī zinātne pēc Marksa domām līdz šim bijusi sfēra, kuru sašķēlušas viltus dihotomijas. Tur, kur tas būtu pārvarēts, dabaszinātne un antropoloģija sakristu vienā zinātnē, precīzāk, tās abas pamatotos viena otrā un viena nebūtu skaidrojama bez otras.

Kāds konkrēti šajā jaunajā zinātnē parādītos cilvēks, nav zināšanai pieejams no mūsdienu perspektīvas, kur vēl saglabājušās vecās ražošanas attiecības. Psiholoģija nevar būt pravietiska. Tā var tikai aprakstīt to, kas jau ir aktualizējies un var to izdarīt adekvāti, kā esošā psiholoģija var pareizi tvert cilvēku atsvešinātības stāvoklī. Tādēļ viss, ko mēs varam pateikt par atbrīvotu cilvēku Marksa perspektīvā, ir tas, kas latenti ir klātesošs jau cilvēkam zem kapitālisma sloga. Tā ir tieksme pēc brīvības un sociālas atziņas. Vēl cilvēkam cauri laikiem ir raksturīgs radošums un nepieciešamība pēc sevis apliecinājuma pasaulē, kas vajadzīga savas identitātes stabilizēšanai. Viņam, lai viņš vispār pilnvērtīgi rastos un pastāvētu, vajadzīgs sociums. Sociālisms kā realitāte, kur radīti priekšnoteikumi šo vajadzību apmierināšanai, nav stāvoklis, kur cilvēka attīstības dinamika apstātos, tas tieši būtu labvēlīgs vēl dinamiskākai cilvēcisko spēju attīstībai un vecu, tradicionālu aizspriedumu atcelšanai. Tāpēc nebūtu iespējams sniegt ļoti detalizētu sociālisma cilvēka profilu. Cilvēki un kultūras dažādos laikos vienkārši būtu pārāk atšķirīgi.

Tātad, apkopojot iepriekš noskaidroto- pilnīga un brīva zinātne būtu tāda, kuras uzmanības centrā ir pats cilvēks caur savu pašapziņu (t.i. dzimtas būtne), caur kuru viņš atrodas relācijā arī ar dabu un citiem. Tā ir zinātne, kas balstīta jutekliskajā, kā to ir piedāvājis

---

²⁸⁷ **Brudney, D.** *Op. cit.* P. 388.

²⁸⁸ **Quante, M.** Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.), *Recognition and Social Ontology*. Leiden: Brill, 2011. P. 262.

Feierbahs.²⁸⁹ Šī zinātne nebūtu kardināli citādāka nekā tā, kura mums ir pazīstama šobrīd,²⁹⁰ bet vairāk kalpotu citiem mērķiem un būtu pārvarējusi atsvešinātību starp disciplinām.

---

²⁸⁹ Marx, K. 1988. *Op. cit.* P. 111.

²⁹⁰ Brudney, D. *Op. cit.* P. 383.

Secinājumi

Bakalaura darba gaitā atklājies, ka agrīnais Markss, gluži kā viņš pats tolaik par sevi netieši apgalvoja, uzskatāms par humānistu. Kā Fromms ir pareizi atzīmējis,²⁹¹ Markss "Filosofiskajos un ekonomiskajos manuskriptos" demonstrē savu labvēlīgo attieksmi pret pozitīvo brīvību. Viņa mērķis ir samierināt cilvēcisko un dabisko tā, lai atsevišķs cilvēks gan dabā, gan sabiedrības ietvaros varētu rīkoties saskaņā ar brīvību. Attiecību abpusējība, ko Markss bieži uzsver, liek domāt, ka to varētu arī formulēt tā: brīvība labākos apstākļos varētu būt saskaņā ar dabu un citiem.

Šajā ziņā gan Markss, gan Hēgelis meklējuši līdzīgu risinājumu līdzīgām problēmām, tikai kuriozā kārtā nonākuši pie pavisam atšķirīgiem uzskatiem. Markss cenšas norobežoties no ideālisma un pamatot, ka cilvēka apziņas satura izcelsme ir meklējama objektīvajā un ka turpat viņam arī jātiecas īstenoties. Tas nenozīmē ne vienkāršotu materiālismu, ne cilvēka gara noliegumu. Tieši cilvēka subjektivitātes spējā uz pašrefleksiju pamatojas cilvēka unikalitāte un universalitāte.

Pašrefleksijas ceļā cilvēks atklāj savu piederību dzimtai. Tā viņam sniedz iespēju objektivizēt sevi un pārveidot savu vidi, padarot to par nosacītu sevis turpinājumu. Cilvēks tādēļ rodas un dzīvo sociāli veidotā vidē, kur katrs tveramais objekts viņam ir tverams tāpēc, ka tas ir cilvēciskots. Individīdi un kopiena ir nesaraujami kulturāli saistīti; indivīda veikumi veido sabiedrību un pasaule, kurā viņš atrod materiālo bāzi un ir aktīvs, ir sociāli veidota.

Tāpēc agrīnajos Marksa tekstos centrālais jēdziens ir dzimtas būtne. Tā ir apziņas stāvoklis un būšanas veids, kurā likvidēti konflikti starp cilvēku un citiem cilvēkiem un starp cilvēku un dabu. Tā kā dzimtas būtnē vienlaikus integrējas gan cilvēka individuālā, gan sabiedriskā identitāte, pārvarot visi atsvešināšanās veidi- no sevis, no sabiedrības, no citiem cilvēkiem- ir nesaraujami saistīti, un pārvarot vienu, tiek pārvarēti arī pārējie.

Gan labākai sabiedrībai, gan brīvam indivīdam ir nepieciešami priekšnoteikumi, kas ļautu katram cilvēkam nonākt pie savas dabiskās esences, kas ir viņu sugas būtne. Marksa diagnoze ir tāda, ka esošajā kapitālistiskajā ražošanas organizācijas stāvoklī atsvešinātība tieši tiek veicināta. Šīs atsvešinātības esence ir privātīpašums un no konkrētām objektīvām instancēm abstrahēta vērtība- nauda. Privātīpašums ir no kāda atsvešināts darbs; jau pats fakts, ka tas eksistē, norāda uz to, ka kāds ir objektivizējis sevi produkcijā, kas viņam pēc tam tiks atņemta. Pie tam, privātīpašums kā kapitāls prasa savai uzturēšanai arvien jaunus darba resursus, tāpēc pieaugot ārējai bagātībai kapitālistiskā sabiedrībā, atsvešinātā darba kļūst arvien vairāk, savukārt iespēju cilvēkam attīstīt savas spējas un rīkoties voluntāri brīvā laika trūkuma,

---

²⁹¹ Fromm, E. *Op. cit.* P. vii.

vienveidīgā darba un pieaugošās nabadzības dēļ kļūst arvien mazāk. Kapitāls pats kļūst par abstraktu subjektivitāti ar savu vienīgo interesi pavairot sevi; cilvēki tam pakļaujas, jo tas arvien biežāk ir starpnieks viņu savstarpējos sakaros. Vienīgā izeja, kas spētu indivīdus- un līdz ar to sabiedrību- paglābt no pieaugošās garīgās un ekonomiskās nabadzības ir totāla atteikšanās no privātīpašuma.

Jāsaka, ka Markss neizvērš pārāk bagātīgi savus ieskatus par cilvēka esenciālo dabu. Tas, ko viņš pasaka, daļēji izklausās pēc ideālisma mantojuma- cilvēks ietver vēl neaptveramas potencialitātes un daļēji tver savu esenci (atpazīstot savas sensuālās spējas) objektos. No materiālisma viņš aizgūst objektīvās realitātes primaritāti. Tātad Marksam cilvēks ir būtne, kas izmanto savu iespējami bezgalīgās attīstības potenciālu, lai atklātu arvien jaunu savu maņu (plašākā nozīmē, domātas gan sensuālās maņas, gan intelekts, gan iekšējas sajūtas) justspējas kapacitāti. Kā pamats šo spēju attīstībai viņam ir dota materiālā pasaule; tā nav reducējama, un individuāla cilvēka galīgums un vajadzības nav pārvaramas, kā arī viņa rīcībā ir noteiktas spējas; tādējādi ir postulēts cilvēka esenciālisms. Bet cilvēks var pārveidot sevi, pasauli un citus. Tāpēc labai, jēgpilnai zinātnei ir jābalstās objektīvajā.

Tomēr tas, kā, attīstot savas esenciālās jutekliskās spējas, cilvēks var pārveidot sabiedrību, kāda viņa dzīve būtu sabiedrībā, kur ražošanas attiecības nebūtu atsvešinātas, kāda būtu dzīve bez privātīpašuma- tas viss Marksam pašam nevar būt līdz galam skaidrs, jo nekad vēsturē mūsdienu pasaules kompleksitātes apstākļos tā nav bijis un mūsu šī brīža apziņai kā objekts nav pieejams tas, kā tas varētu būt- jo saprast var tikai aktuālo, savukārt tas, kas nav aktuāls, bet mums šķiet zināms, pēc Marksa domām ļoti iespējams ir vispārinājums. Viss, ko mēs varam pateikt par cilvēku nākotnes sabiedrībā, ir dažādi labklājības formulējumi- atrisinātas pretrunas, izskausts egoisms un mantrausība, griba nolikta brīvības sfērā, kas ir turpat vai tikpat plaša, kā gribas iespējamās inklinācijas. Tomēr problēma ir tāda, ka Marksam arī jāatzīst- arī kapitālisms un privātīpašums ir likumsakarīga daļa no cilvēka vēsturiskās attīstības. Viņa "Filosofisko un ekonomisko manuskriptu" lielākais izaicinājums un, iespējams, trūkums, ir pierādīt, ka šīs jau nav cilvēces vēstures beigas un ka pašreizējā sabiedrība nevar atrisināt savas pretrunas, piemēram, kāda kompromisa vai ekonomiskā cikliskuma ceļā. Savukārt, lai to pierādītu, viņam, šķiet, būtu jāmeklē pilnīgāks cilvēces esences apraksts, kurā savus argumentus balstīt.

Izmantotā literatūra

Avoti:

1. **Marx, K.** *Comments on James Mill, Éléments D'économie Politique*. [Online] Marx / Engels Library. [2018]. Retrieved from:
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/james-mill/>
2. **Marx, K.** *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. New York : Prometheus Books, 1988.
3. **Markss, K.** Tēzes par Feuerbahu. No **Markss, K. & Engelss, F.** *Vācu ideoloģija*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1963. 551.-553. lpp.

Sekundārā literatūra:

4. **Brudney, D.** Justifying a Conception of the Good Life: The Problem of the 1844 Marx. In *Political Theory*. Vol. 29 (3). PP. 364-394. DOI:10.1177/0090591701029003003.
5. **Chitty, A.** Recognition and Property in Hegel and the Early Marx. In *Ethic Theory and Moral Practice*. Vol. 16, 2003. PP. 685-697. DOI: 10.1007/s10677-013-9408-5.
6. **Daly, J.** Marx and Justice. In *International Journal of Philosophical Studies*. Vol. 8 (3), PP. 351-370.
7. **Dyer-Witheford, N.** 1844/2004/2044: The Return of Species-Being. In *Historical Materialism*. 2004, Vol.12:4, PP. 3-25.
8. **Elster, J.** *Making Sense of Marx*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994.
9. **Feierbahs, L.** Kristietības būtība. No **Feierbahs, L.** *Kristietības būtība; Nākotnes filozofijas pamati*. Rīga : Zvaigzne, 1983. 21.-155. lpp.
10. **Feierbahs, L.** Nākotnes filozofijas pamati. No **Feierbahs, L.** *Kristietības būtība; Nākotnes filozofijas pamati*. Rīga : Zvaigzne, 1983. 157.-212. lpp.
11. **Fromm, E.** *Marx's Concept of Man*. New York: Continuum, 2004.
12. **Hegel, G.W.H.** *The Phenomenology of Mind*. New York : Harper & Row, 1967.
13. **Hegel, G.W.H.** *The Philosophy of Right*. Chicago : Encyclopaedia Britannica, 1952.
14. Kur tikai Markss mums var palīdzēt: Andas Kļaviņas intervija ar politiskās filozofijas pasniedzēju Juri Rozenvaldu. No **Šlāpins, I. (red.)** *Interneta žurnāls "Satori"*. 29. septembris, 2008. Saite: <https://www.satori.lv/article/kur-tikai-markss-mums-var-palidzet-andas-klavinas-intervija-ar-politiskas-filozofijas-pasniedzēju-juri-rozenvaldu>.
15. **Quante, M.** Recognition as the Social Grammar of Species Being in Marx. In **Ikäheimo, H. & Laitinen, A. (eds.)**, *Recognition and Social Ontology*. Leiden : Brill, 2011.

16. **Renault, E.** Three Marxian Approaches to Recognition. In *Ethic Theory Moral Prac*, 2013. PP. 699-711. DOI: 10.1007/s10677-013-9413-8.
17. **Stillman, P.** Scarcity, Sufficiency, and Abundance: Hegel and Marx on Material Needs and Satisfactions. In *International Political Science Review*. 1983. Vol. 4 No. 3. PP. 295-310.
18. **Westphal, K.** The Basic Context and Structure of Hegel's "Philosophy of Right". In **Beiser, F.C.** (ed.) *The Cambridge Companion to Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. PP. 234.-269.
19. **Wood, A.** Hegel and Marxism. In **Beiser, F.C.** (ed.) *The Cambridge Companion to Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
20. **Wood, A.** Hegel's Ethics. In **Beiser, F.C.** (ed.) *The Cambridge Companion to Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. PP. 211-233.

Bakalaura darbs “Antropoloģija Marksa agrīnajos tekstos” izstrādāts LU
Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā
norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst
izdrukai.

Autors: Jānis Laivenieks _____ 04.06.2018.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Asoc. prof. Raivis Bičevskis _____ 04.06.2018.

Recenzenti:

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē 04.06.2018.

Studiju metodiķe:

Darbs aizstāvēts Bakalaura studiju programmas “Filozofija” gala pārbaudījumu
komisijas sēdē

____.06.2018. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____ /lekt. Igors Gubenko /